

بەرجهسته بوونا بنه مایین هیومانیزمی د ئەدهبیاتا ئۆلی یا ئیزدیاندا

قهول وه کو نمونه

شمال ههو خضر

سهروکاتیا زانکوی، زانکویا دهوک، هه رێما کوردستانی - عیراق

((میژوو یا وه رگرتنا فه کولینی: 29 ته باخ، 2018، میژوو یا ره زامه ندیا به لاکرئی: 5 چریا دووی، 2018))

پوخته

هیومانیزم (مروفايه تي - مروفا دوستی) د کۆک و بنیاتا خودا ژ بهر خاترا زه لاکرنا نامه یا ئۆلی هاتیه هه بوونی، یا کو ته که زیی ل روومه ت پیرۆزیا مروفی و مروفا دوستی و فیانی دکهت، واته هیومانیزمی ههولا رزگار کرنا نامه یا روحی ژ فاریکرئی دایه، هیومانیزم د بیناتی خودا ته مامه تیا گه وه ره ی نامه یا هه موو ئولانه د پیکه ژیان و یه کدوو قه بولکرئی دا. نهو مروفا دوستی و فیانا دنا ئول و جفاکی ئیزدیاندا دهیته دپن، رهنگه دانا جوانیا هزر و یاساین سروشتیه، نهوین کو د تیکسته قه ولین پیرۆزدا هاتینه دارپن، واته ئیزدیان فیانا خو بو که سین به رامبه ر ژ سروشتی وه رگرتیه، ل سه ر نهوی باوه ریی ژ ی پهره رده بوونه، کو سروشت و بنیاتی مه هه موو مروفا ن ئیکه لی ب رهنگین جودا، قه ولین ئیزدیان مروفا دوستی ژ بو ره فتار و دانوستاندنی کریه پرنسیپ، دا کو مروفا دوور ژ دوه ره کیی و که رب و کین و نه حه قیان بژین، د قه ولین ئیزدیاندا ته که زی ل پیکه ژیان، دادپه وه ری، ریزگرتن، روومه تا مروفا ن و نه هیلانا جودا هیا هزر و باوه ریان هاتیه کرن، پرنسیپ ئیزدیاتی وه کریه کو تاکی ئیزدی ل گه ل به رامبه ری خو د دانوستاندن و ره فتاری، ب تنی هزری د مروفا دوستی دا بکه ت.

کلیلین په یهان :: هیومانیزم، ئیزدی و ئیزدیاتی، ئەدهبیاتا ئۆلی یا ئیزدیان، قهول و سه به قه.

پیشه کی

جودا دا دهسته به ر کرن، قوناغا گریدی ئه فی قه کولینی قوناغا هیومانیزما سه دی رونا کبیرییه نهوا د که قیته دنا قبه ینا سه دی 17 - 18. قه کولینا مه ل ژیر نا و نیشانی (به رجهسته بوونا بنه مایین هیومانیزمی د ئەدهبیاتا ئۆلی یا ئیزدیاندا قهول وه کو نمونه) یه. نه و قه کولین ل سه ر دوو پشکان هاتیه

هیومانیزم ب مه ره ما گه هاندنا نامه یا راست و دورستا ئۆلی هاتیه هه بوونی. پشتی وی ده می ب نه گه رین جودا بین هزری و ژینگه هی هیومانیزمی قوناغین جودا وه رگرتن. د هه ر قوناغه کی دا کومه کا پرنسیپ و مافان ژ بو مروفی د نالیین جودا

پارقه کرن: د پشکا ئیکیدا به حس ل ئیزدیاتی و نه ده بیاتا وی و هیومانیزمی هاتیه کرن. د پشکا دوویدا ب پراکتیک به حس ل هیومانیزمی د نه ده بیاتا ئولی یائیزدیاندا ب تایهت د تیکستین قهولان دا هاتیه کرن.

میتودا قه کولینی: قه کولین ل ژیر روشنایا ریازا (وه سفی شیکاری) هاتیه نه نجامدان نه قه ژی بو سروشتی نه قه کولینی د زفرته قه، کو گرنگی ب شروفه کاریا هزری و تیکستان د دهت.

سنوری قه کولینی: د نه ده بیاتا ئولی یا ئیزدیاندا کو گه له ک به شان ب خوقه دگرت (قهول) وه کو تیکستی هه ر دیار و گرنگ ژبو نه قه کولین هاتیه ده ستیشان کرن.

پشکا ئیکي

ته وری ئیکي: ئیزدیاتی:

لسه ر نافی ئیزدیان بوچوونین جودا هه نه، لی نه و بوچون د زوربه یا چافکانیاندا پر ژ هه قو د جودانین. سه ره رای هه بوونا نه وان بووچونا بین کو ئیزدیان بو هنده ک که ساتیا د زفرین یانژی ب به شه ک ژئولین دی د هه ژمیرن، لی ئیزدیاتی ب هه موو پیقه ران (میژوو، که لتور، هزر، نه ریت، جه ژن و باوه ریان) ئوله که سه ربه خو به . نافی راست "ئیزدی" سه ر ب په یفا "یه زدان" یان "ئیزدان" قه یه، کو هه ر دوو په یف د زمانی کوردیدا رامانا نافی خودی ددهن. نفیسه رین ئیزدی

دبیژن: "نافی راست" ئیزدی "سه ر ب په یفا" ئیزی" یه کو د زمانی کوردیدا ب رامانا خودی دهیت " (1). هه مو زارا قین "نه زدا ی" "نه زدی" "یه زدان" "نه زدان" یه ک رامان ب و اتا خودایی نه ز دايم دهیت (2). تیکستین ئولی ژی په سه ندیا نه قی گوتنی دکهن (3). نه قه په یفه "ئی- زی -دی" "ئیزیدی" د زمانی سومه ری دا، ب رامانا: "نه وین کو لسه ر ریبا راست و پاقر دچن دهیت مه به ست ژ ریبا راست ژی ب راستیا نه تی و پاقریا دلی و نه فسی و چه ندین سیفه تین دی بین کو مروفی دژیانیدا راسته ری دکهن دهیت" (4).

هه بوون و گه وه ری هه موو ئول و بیروباوه رین لسه ر عه ردی، خزمه تکرنا مرو فان و مروفايه تیبیه . واته هه موو ئول د پتریا خالین خیرخوازی و ئیکدوو فیان و هه قو ووقه بولکرنی و مرو فو دوستی دا دهه قرا نه و خودان یه ک نارمانجن. سه لماندا به روفا ژیکرنا نه قی حه قیقه تی دژایه تیکرنا گه وه ری ئولی ب خو به . ئیزدیاتی وه کو ئوله کا که فنا کوردی، یه ک ژ ئولین هه ره که فین روژه لاتا نافینه. ب دیتنا مه نه قه ئوله نه ب نه ریتین ئولین که فن یا کاریگه ربوویه، به لکو هه لگرا نه وان بیروباوه رین که فن ب خوبویه، واته به هرا خو د سه روکانیا نه وان بیروباوه ریاندا هه یه، ژبه رکو هه تا نوکه کومه کا بیروباوه رین گری دا ی ره سه ناتیا ئولین که فن کو ئیزدیاتی ئیک ژنه وانه مینا: ریژگرتن و پیروژ راگرتنا سروشتی، هه بوونا

باوه‌ریین خو یین کهفن دپارازتن" ⁷. دیاره نه ب
تخی نه‌فه نه‌گه‌ر بویه به‌لکو نه‌و فه‌کوله‌ریین خو
نیژیکی نیژدییان ژی کرین نیژدییان ژبو خو
پاراستنی هه‌ر تشت نه‌دایه دهستی نه‌وان. ری و
رسم و بیروباوه‌ری نه‌م تایفه‌یه بو خه‌لکی بیگانه
به‌شاراوه‌یی ماوه‌ته‌وه، ته‌نانه‌ت کاتیگ پیره‌وانی
نه‌م تایفه‌یه چه‌وسانه‌وه‌شیان له‌سه‌ر نه‌بوی ری و
رسمی خو‌یان هه‌ر له خه‌لکی بیگانه شار‌دوت‌سه‌وه" ⁸.

نیژدی مله‌ته‌کی خودا په‌ریس و ناشتی‌خوازه.
بانگه‌وازیان نه‌وان د دوعا‌کرنیدا، بو به‌رقراربوونا
ناشتی و خپرو به‌ره‌که‌تی ژبو ته‌فایا مروفايه‌تی
په‌سه‌ندیا نه‌فی گوتی دکه‌ت. نیژدییان ب رییا بیرو
باوه‌ریین خو یین سروشتی و ساف و ساده،
ده‌بازکرنا قوناغین ئولی یین جودا، ناشنایه‌تی دگه‌ل
هیژین راده‌به‌رده‌ر و یه‌کتابه‌رستی په‌یدا‌کریه.

می‌ری دبوون حالداره

وی دکه‌ن گازی و هاواره

خودی ئیکه و ناقیت وی هزاره. ⁹

2- تیگسته پیروژین نیژدییان (قهول):

نیژدی خودان نه‌ده‌بیاته‌کا ئولی یا به‌رفره‌هن. د
نا‌فه‌فی نه‌ده‌بیاتیدا چندین جوره تیگستین پیروز
هه‌نه، لی جوری هه‌ره گرنگ د نا‌فه‌قان تیگسته
پیروژاندا (قهول) ن. قهول د ئالیی ناراسته‌کرنا
تاکی نیژدیدا، له‌سه‌ر چاوانیا پراکتیزه‌کرنا پرنسیپین
ئولی و جفاکی خودان گرنگیه‌کا مه‌زنن. هه‌ر ب

خوداوه‌ندا و کراس گهورینی (تناسخ الارواح) د
نا‌فه‌فی نیژدییاندا مایه، نه‌فه ژبلی وی یه‌کی کو ته‌مامیا
جه‌ژنین نیژدییان گری‌دای فه‌لسه‌فه و ده‌م
گهورینی سروشتینه. نیژدیاتی ئوله‌کی تایه‌تی
کوردانه، د ده‌مه‌کیدا زوربه‌یا کوردان نیژدی
بوون. " نیژدی ب هه‌ست و بیر و میژوو‌یا زیندی
یا کوردان ده‌ین هه‌ژمارتن" ⁵. هه‌لبه‌ت ل به‌ر چا‌ف
وه‌رنه‌گرنا که‌فنا‌تیا ئولی وه‌کریه، هه‌ر یه‌ک
نیژدیاتی سه‌ر ب ئولا خو‌فه بزانت. (هنده‌ک نه‌فی
ئولی بو ئولا ئیسلامی دزفرین و هنده‌ک ژی بو
مه‌سیحیه‌تی و هنده‌کین دن ژی بو زه‌ره‌ده‌شتیه‌تی و
مانیه‌تی، لی دبنیاتدا ئوله‌کا سه‌ره‌خویه) ⁶.

بی خو نیژیکرن بو گه‌وه‌ری نیژدیاتی (
تیگستین ئولی، جه‌ژن و هه‌لکه‌فت و ژیان روژانه)
زه‌جه‌ته فه‌کوله‌ر ب گه‌هنه راسته باوه‌ریا نیژدییان.
د پتیا نه‌وان ژیده‌ریین ب ده‌ست مه‌ که‌فتین نه‌و
نفی‌سین له‌سه‌ر نیژدییان هاتینه کرن، پالپشتیا خو
له‌سه‌ر رواله‌تی ژده‌رفه‌ی ئولا نیژدیاتی کریه.
گه‌له‌ک جارن نه‌و رواله‌ت ژبه‌ر مه‌ره‌مین خو
پاراستنی ب کراسین ئولین دی یی تامدا‌یویه، واته
ژترساندا هنده‌ک باوه‌ریین سه‌رزاری گوتینه،
فه‌کوله‌ران بی کو ئوی ب خو باوه‌ری پی هه‌بت
نه‌فه ب تخی بو خو پاراستنی رولی باوه‌ریونی ب
هنده‌ک باوه‌ریان گیاره. "باوه‌رمه‌ندین نه‌فی ئولی ری
ددا خو، ژبو خو دیار کرنی ب باوه‌رمه‌ندین ئولین
دن یین نو مینا مسیحیه‌ت و ئیسلام، لی د بنیاتدا

تهوری، پیر هشی حەيران، دهرويشی قاتانی، ئەبابە کرێ ئومەرا ... * هاتنه فهانندن¹³ .

تیکستین ئەفی ئەدهبیاتی، یین کو بووینە پرنسیپین باوهریی و ئیمانی د ناؤ ئیزدیاند، د ناؤ چەند جورە کین ئەدهبیاتا ئولیدا هاتینه پارفه کرن و چارچوؤه کرن. لسه ر پارفه کرنا ئەدهبیاتا ئیزدیان بیرواین گەلەك ژ ههؤ دور و جودا نین، واتە د هەر پارفه کرنا کیدا بەحسی ل پتریا بەشان هاتیه کرن، لی وه کو سەرە بابەت ژ ههؤ نه هاتینه فافارتن. ئەدهبیاتا ئولی یائیزدیان ب هەردو چقین خوؤه، دپەرتوکا "پەرن ژ ئەدهبی دینی ئیزدیان" یا "خەلیل جندی ره شو" بەشین ئەدهبیاتا ئولی و فولکلوری ب ههؤهرا داینه روو.¹⁴ (کوفان ريسان حەسەن) لسه ر هەمان بنیات، پارفه کرنا که دی دایه هەر دو چقین ئەدهبیاتا ئیزدیان. واتە ئەدهبیاتا فولکلوری و ئولی ژ ههؤ جودا کریه.¹⁵ ل بەر رۆشنا یا هەردو پارفه کرنا دشیاندا یه ئەدهبیاتا ئولی یا ئیزدیان بو ئەفان جوران بهیته دابهشکر: (قهول، بهیت، قەسیده، دوعا و درۆزه، سرود، چیروک و سەر هاتیین ئولی و مسحابەت) هەلبەت بهشی هەرە سەرەکی ژ ئەوان سەرەبابەتین ئەدهبیاتا ئولی یا ئیزدیان "قهول"ە، کو زور بە یا فەلسەفە یا ئیزدیان د ئالیی هزر و باوهریاند د کەفیتە د چارچوؤی ئەفی بەشیدا، لەوما گەرە که ئەم قەولان بەهینە ناسکر:

ریا قەولان چاوانیا دانوستاندنی و سەرەدهریکرنی دگەل ئیکدوو د ناؤ بازنی ئیزدیاتی و مروفايه تيیدا ب گشتی هاتیە چارچوؤه کرن. دەستپیکا ئەدهبیاتا ئیزدیان کو قەول بەشکن ژ ئەوی ئەدهبیاتی، قەدگەریتە سەدهیین (11-12) ی زاینی. "ئەؤ ئەدهبیاتا دەوله مەند و گرانبوها بەریا کو (8-9) سەد سال بەری د گەلیی لالش دا هاتە ئافراندن".¹⁰ ئەدهبیاتا ئولی یا ئیزدیان رەنگه دانا زەنگیا هزرا کوردییه، د دەر حەقی دیارو کین سروشتی، مرنی، ئافراندا گەردونی، هزرین فەلسەفی، دهرويشی و خودیناسییدا... هتد. "ئیزدیاتی زادهی هزر و بیر کردنه وهی مروفی کورده"¹¹ .

بی گومان ئەؤ ئەدهبیاته وه کو هزر و باوهری ل پیش هاتنا شیخادی هەبوویه. "بەریا شیخ ئادی بیرو بوچونین کو ئەم دقەولاندا پەیدا دکن ب فورمه ئەفسانە یا هەبوون، پاشی لسه ر بنگه هی وان گەلەك قەولین دن هەلبەستی هاتنه دورستکر"¹² . ئەدهبیاتا ئولی نوباتیا شیوازی بیرو باوهرین ئیزدیاتییه. نوباتیا وی ژی نه راما نا رەتکرنا باوهرین کەفنه، ژ بەر کو ب هاتنا شیخادی بیرو باوهرین سەرەکی یین مینا پیروژیا روژی و کراسگه ورینی هەر وه کو خو مان. (ب هاتنا شیخادی و شیخ حەسەن د سەدی دواز دیدا پتر ژدەه هزار تیکستین جودا جودا لسه ر دەستین قەولزاین مینا: (شیخ فەخری ئادیان، هەسەدی ئال

"خودیناسا ژ هه موو باژیر و وه لاتان قهستا لالاش
دکرن و ئەوان زمان و رهوشه نیریا خو ژ ی ب
خورا دئینان" (20).

**تهوهری دووی: هیومانیزم تیگه و
پهیدا بون:**

1-زاراڤ و تیگه: ده باره ی زاراڤی هیومانیزمی
(Humanism) وه کو پیکهاته زاراڤه کی داریتییه. ژ
په یفا (Human) کو بنه رته تی وی ژ په یفا (Homo)
یا لاتینی یه، کو رامانا مروڤ ددهت هاتیه وهرگرتن،
پاشگری (Ism) ژ ی کو دبته ده لالهت ژبو
هه بوونا بنیاته کی ده فی. نانکو چه مکی نیزم بو تیور
و بنیاتین فلهسه فی د زڤرت (21). د گوتیندا ئە گه
جوداهی بکه فته زاراڤی هیومانیزمی، لی د گه وه هر
و مه به ستا خو یا گشتیدا ئەو جوداهی ناهیته دیتن.
"دهسته واژه ی هیومانیزم (Humanisme) که
به فله رنسییه که ی به ئومانیزم گو ده کری، له زمانی
لاتینی و ئیتالی و فره نسی هه موو له وشه ی
مرو، مروڤ (Homo) هه هاتوو، ئەمهش زیاتر به و
مانایا دی که وهرگرتن و به ده ست هیئانی
کولتوری کۆن - Antique و ههنگاوکی به رای و
سه ره کییه له فیروبون و پروسه ی ته او "کامل" بوونی
مروڤ" (22).

هیومانیزم وه کو تیگه د هورگلیین خودا، نه که فیه
سه ر راسته رپیه کی، کو مروڤ بکارت ب ئاسانی ب
سه ره له بیت. واته هه موو بیرمەند و فیله سو فی د ئە فی
نالیدا کار دکەن، نه خودان دبته که هه فپشکن بو

- قهول: تیگهسته کی قههونایه ژچه ندین سه به قا
پیک دهیت. هه ره سه به قهه ک سی ریزکییه یان ژ ی
چار پینج ریزکییه، هه ره ئیک ژ ئەوان سه به قا
سه روایا خو یا تابهت ههیه. 16 سه به قین زوربه یا
قهولان سی ریزکییه. قهول ژانری هه ره گرنگ و
بلنده د ئە ده بیاتا ئولی یائیز دییاند. ژبه رکو زوربه یا
هزر و فلهسه فه یا ئیز دییان ده ره قی با به تین
دنیا یی و ئاخ ره تیدا دهه ولاندا هاتینه داریتن. "به ده ل
فه قیر حه جی" ده باره ی گرنگی قهولان دبیت: "
هه که ئەم بکاربن بیژن قهول - بهیت - دو عا و
دروژ - قه سیده ... وه کو ئەندامیت له شی
مروڤینه، دڤردا قهول دبته سه ری وی له شی،
پیروژیا قهولا مه زنه ژ یا بهیت و هه موو جو ریت
دی" 17. ئیزدی دبیتن قهول علمی خودییه. ژبه ر
فی یه کی ژ ی پیروژه که مه زن د ده نه قهولان، بی
دهنگی د پاریزن ده می ژنالی قهول بیژانقه دهینه
گوتن 18.

د نالی پاراستنا زمانیدا قهولان گرنگی خو
هه بوویه. قهول هه لگرن گه نجینه یه که مه زن ژ
په یقین که فن و ره سه نین کوردی. "ئهو ده قه
دینیانه له زور ده رفته میژویدا رولی بنه رته یان
هه بوه له پیناو پاراستنی زمانی نه ته وه دا" (19).
سه ره رای کو قهول ب کوردیه که ساف هاتینه
نفیسین، لی چه ند کته په یقین بیانی و بتابهت ژ ی
ب زمانی عه ره بی دنا قدا دهینه دیتن، ئە قه ژ ی
ژئه نجامی تیکلیا رهوشه نیری و هزری بوویه.

ههروهسا ب زمانى فارسی ژى ب هه مان شیوه کو
ل بهرامبەر زاراڤى (Humanism) چه ند زاراڤ
هاتینه ب کارئینان: (اومانيسم، انسانگرایی،
انسانگرایی، بشردوستی، بین اصالت انسان) (26).
زمانى کوردی ژى مینا زمانى عه ره بی و فارسی،
پتر ژ زاراڤه کی بو هیومانیزمى ب کارئینانیه. لی
بیگومان ئه وان زاراڤا نکاریه جهی هیومانیزمى
وه کو تیگهه بگرت. ژبه رکو ئه و بو ار و ئارمانجین
هیومانیزم ژبه ر هاتیه هه بوونى د شیاندا نینه، هه موو
بکه شه د زاراڤه کی چارچه شه کریدا، کو هه مان
رامانى ب گه هینت یا کو هیومانیزم د ناڤ خودا
دحه وینت. هه رچه نده د فه رهنگا (زاراوه ی
ئه ده بی) دا ل بهرامبەر هیومانیزمى (مروفايه تی
مروفايه، مروفینى) د زمانى کوردیدا هاتیه دانان
(27). ژبه ر نه بوونا زاراڤه کی باشتر د زمانى
کوردیدا ئه و زاراڤا نیژیکی هیومانیزمى دبت. لی
بیگومان نه ب ئه وى رامان و تیگهه ی گشتی یی
کو هیومانیزم د ناڤ خودا هه لدگریت. (موحسین
ئه حه د عومەر) دبیت: "ده شی ئیمه به رامبهره که ی
(Humanism) به کوردی به زور شیوه وه رگیرین
وهك مروی، مروفايدوستی، مروفايه روه ری،
مروفايه تی، ئاده میزادانه... هتد به لام هیچ یه کیك
له مانه ئه و مانا ئالوز و خه سته ی له هیومانیومدا
هه یه ناگه یه نی" (28).

2- هیومانیزم د پیناسه کرنیدا:

هیومانیزمى. ل ده و زانایه کی مینا (رابلی Rabelais)
فیروبونه و لده و بیرمه ندکی مینا (مونتین
Montaigne) سیاست و ئاین و هونه ره" (23).
هه ر سه باره ت زاراڤى هیومانیزمى "هیومانیزم واته
گه رانی به رده وام به دوای نرخ و به هاکانی
سه رده می کون Valeurs de L, Antiquite- له
زمانى لاتینی دا هیومانیتاس Humanitas به مانای
که لتور دی ئه مه شه له گه ل روانین و ئیراده ی
هیومانیزم کان تیگه ده کاته وه که ئامانجیان وه رگرتن
و قولکردنه وه و گه شه پیدانی که لتور بووه" (24).
ههروهسا د په رتوکا (میژووا ئه ده بیاتی جیهان) یا
"پوکنه ر ب. تراویک" ب ئه قى رهنگی هیومانیزم
دایه ناسکرن: "هیومانیزم زاراویکه که ده قا و ده ق
بو بوژانه وه و جهوشدانى ئاره زوو و گه رانه وه یه
بو ئه ده بیاتی کونی یونانی و لاتینی به کارده بری
له وه یه له بنچینه شدا هه ر بو هه مان مه به ست
به کارهاتی" (25). به رفه هیا تیگهه ی هیومانیزمى و
ئه و بوارین جودا یین د ناڤ خودا دحه وینت،
وه کریه ده می بو زمانین روژه لاتى ده یته
وه رگیران، یهك زاراڤ ب تنى نکارت جهی وى
بگرت. هه ر ژبه ر هندی ژى دی بینى پتر ژ
زاراڤه کی ل بهرامبەر زاراڤى (Humanism) د
زمانین ناڤبیدا ده یته گوتن و دانان. بو نمونه د
زمانى عه ربیدا ئه و زاراڤ ل بهرامبەر هیومانیزمى
هاتیه دانان: (الفلسفه الانسانیه، الحركه
الانسانیه، النزعه الانسانیه، المذهب الانسانى)

دهستپيكا خو تا داوى پيشكهفتنا خو، هزر و
فەلسەفین نو لسەر تيگههه وى زیده بوینه.
هیومانیزم د بنیاتدا ژبو راستقه کرنا نامهیا ئولى
بوویه، یاكو ب دهستی زهلامین ئولى هاتیه قارى و
شاشكرن. واته هیومانیزم ژبو قورتالكرنا مروفان
بوویه، ژ دهستی كهسین كو ئەو ناما ئولى كرينه
به هانه ژبو چهوساندنا مروفان. لى هیومانیزم ل
ئهفئى خالى نهراوه ستایه، ئیدی بورینا دهمی ب تى
مروڤ ب پیروزی زانییه دور ژ هەر تشته كى دى.
ههروهسا فهیله سوڤى ئەلمانى "گۆته 1749 -
1832" د پیناسه کرنا هیومانیزمیدا دبیت: "
ئاقارى مروڤگه رى ئەو ههولە بهرده وامهیهى مروڤ
دهیدات، به مه بهستى گهیشتن به قه شهنگترین
نمونهى ئینسانى" (31). واته هیومانیزم كار لسەر
نمونه کرنا مروڤى دكهت د دانوستاندن و پيکفه ژيان
و لیپورینیدا داکو جفاكه كى ساخله م و
تهندورست و تژی بهخته وه رى بهیته هه بوونى،
ئهفه ژى ئيکسه ر گریداى نامهیا پاك و بيگه رده
هه موو هزرین روحى و ئولیه.

هیومانیزمى ئەو ريك دا مروفان ب ویره كى
پرسیاران بكهت. ههول بدهت حه قیقهت و راستیین
دهقین ئولى بخو دیار بكهت. ئیدی مروڤ ژ ئەوى
چارچوڤه ی دهركهفت كو ب كووراتى پالپشتی و
باوه ریبى ب ئەوان شروڤه یین ئولى بكهت، یین كو ژ
ئالیی چینه كا دیار كرى فه دهینه كرن، هیومانیزمى
گیانى پرسیار كرنى لدهڤ مروڤى پهیدا كر. (32)

د وارى زانستین مروفايه تیدا كیم زاراڤ هه نه،
كو د پیناسهیه كا یه كگرتى و چارچوڤه كریدا بهینه
دیتن و رامانه كا قه بر بدهنه دهست. هیومانیزم ژى
یهك ژ ئەوان تيگه هایه، كو د ئەفئى ئالیدا ئالوزیا
پیناسه كرنى هه ی. ده رباره ی پیناسا هیومانیزمى
"ئەندرى لالاند" دبیت: "هیومانیزم بنگهه ی
مروڤايه تیبیه، ژ زانینا مروڤى دهستپیدكهت، بابه تى
وى هه لسه نگاندنا مروڤى و ريكخستنا ویه و
ئهركى وى دوورخستنا هه ر تشته كیه، كو
نامویه تیا وى ل هه مبه رى زاتى وى بكهت، هه ر ژ
كهفندا لب ن هیژا ژ ده رڤه ی سروشتى مروڤى یانژى
ب تيکچوونا وى ژلايى بكارئینانا تشته كى نه بووى
بى سروشتى مروڤى" (29). ههروهسا "هتشنسون"
د پیناسه کرنا هیومانیزمیدا دبیت: "هیومانیزم
فەلسەفا مروفايه تیبیه، جهختى ل سه ر به هایى مروڤى
دكهت و شیانین ئاقاكرنا زاتى وى ب ریا ئەقل،
باوه رینان ب هه ر هیژه كا ژده رڤه ی سروشتى رهت
دكهت به لى" ئوكست كونت 1798 - 1858
دبیت كو مروفايه تى ئوله كه مروفان پیروژ دبیت
ئەوى پیروزیی ژهه ر پیروزیه كه دیتر بلندتر دبیت"
(30).

گه وهه رى هه موو پیناسا ژكه رامهت و ماف
و پیروزیین مروڤى ده ربازانبن. ژبه ركو ب ريك
هیومانیزمى ژيانا مروفان دهینه هه لسه نگاندن و
ريكخستن، هه ر وه كو (ئەندرى لالاند) دیار كرى.
ژ ئالیه كى دى فه دیاردبت كو هیومانیزم ژ

3- پەیدا بوون:

پەیدا بوونا هیومانیزمی، ژبو ئەوان هزر و بیرین د چەرخێ رینه سانسیدا ل بەرامبەر دەستەلاتا رادەبەردەر یا کەنێسی، بنییکرنا مافان و نەگەھاندنا نامەیا راست و دورستا ئولی دزفرت. "میژوووی سەرھەلدانی هیومانیزم دەگەرێتەووە بو" ئیتالیا و زانا و بسپورە. Erudite ئیتالیەکان، بە تاییەتی دواي رووخانی (کوئستانتینوپل Constantionople = ئەستنبول) کە زوریک لەو زانا و بسپورانە ی بواری جیا جیا بەخویان و دەستنووسەکانیان روویان لەئیتالیا کرد⁽³³⁾. هیومانیزم ژ ئەنجامی هەقدژیا هزری ل سەر بنەمای شروڤە کرنا مەبەست و پەياما ئولی راست و دورست پەیدا بوو. مروڤدوستین ئەوی دەمی دیت کو نامەیا ئولی بەروڤاژی راستیا پەياما ئولی یا دەیتە گەھاندن. لەوما هەولدان پیروزی و پەياما ئولی ژ دەستی کەنێسی رزگار بکەن. ژبەر کو رەفتار و بوچونین کەنێسی دگەل پەياما ئولی د هەقدژبوون. مروڤدوستان دژاتیا ئولی نە کرێ، لی ژبەر خاترا ئولی دژاتیا بەرژەووە نەدخوایین ئولی کرێ. "ھندیک لە زاناکان، کەبەناوی مروڤگەرا مەسیحیەکان ناسرابوون، باوهریان وابوو کە مەسیحیەت لەرەگ و ریشە دروستەکانی خوێ جیا بوئەو. ئەوان دەستیان دایە گەران بەدواي دەقە رەسەنەکانی ئینجیل بەزمانەکانی عیبری و یونانی و ھەر وەھا ئەو بەرھەمانەش کە پیویست

بوون بەسەرھەتاکانی مەسیحیەتەو. بە هیواي ئەووی کە لەسەر بنەمای ئەم سەرچاوە رەسەنانه، قەشە بەرەتیلخۆر و نەخویندەوارەکان چاک بکەن"⁽³⁴⁾. ھەر وەسا (پوکنەر ب. تراویک) دیژت: " لە ناوہ راستی سەدە ی چوار دەیەمدا (پترک و بوکاچو*) بە پیشەنگ و دامەزرێنەری ئەم گەرانەوہیە، و کریزلوراس 1355 - 1415 پ - (ز) ی زانای یونانی لەسالی 1397دا ئەقلگەرای، کەل تاییەتەندییەکانی گیانی یونانییە، لە ئیتالیا بلاو دەکاتەوہ"⁽³⁵⁾. ئیتالیا ب ھەبوونا عەقلین جودا ژ جھین جودا و دگەل ھەبوونا بیرمەند و فەیلەسوفین خو بووہ سەنتەری پەیدا بوونا هیومانیزمی.

ھیومانیزم د چارچوڤی هزر و مەبەستین خو بین دەستپیکیدا نەمایە. ھەر ژبەر ھندی دابەشی قوناغان بوہ گرنگترین قوناغین هیومانیزمی پیک دەین ژ:

- هیومانیزما سەدی 14 - 16 ب هیومانیزما رینەسانسی دەیتە ناسکرن.

- هیومانیزما سەدی 17 - 18 ب هیومانیزما روناکیری دەیتە ناسکرن.

- هیومانیزما سەدی 19 - 20 ب هیومانیزما تازە دەیتە ناسکرن.

ھەر قوناغەك خودان بیرمەند و فەیلەسوفین خو بووہ، واتە ھەر قوناغەك ل گوری ریباز و ئاراستە و هزر و جودا پەیدا بووہ.⁽³⁶⁾

4- هیومانیزم و مروفا:

ماف و کەرامەتین مروفان، بووینە جەیی گرنگی و خواندنا هەموو هزر و بیرین مروفايه تیی ب گشتی بنەمایین هیومانیزمی ب تاییه تی. ئۆل د بنەکۆکا خودا ژبو خزمەتکرن، بەختەوهر کون و ریکخستنا ژیان و پەيوه نديا مروفان هاتینه هەبوونی. مروفا د ئۆلندا خودان ریز و بەهائەکی بلند و روحيه. د قەول و پرنسپین ئولا ئیزدیياندا، مروفا د بلندترین ئاستی بەها و کەرامەتیدایه. ئیزدیياتیی حاشاتی ژئەقل و هزرا مروفی نەکریه د وەرگرتن و دانا بریاریدا. د باوهریا ئیزدیياندا چافکانیا خیر و شەرا ئیکه، هەردو ژنالیی خودی بو مروفی دەین، واتە مروفا وه کو تاك ژکارین خو بەرپرسه، ئەقل بریارى لسەر قەنج و خرابی د دەت. "سروشتی کەسی ئیزدی دەرئەنجامی رەنگفەدانا ئولا ویه، د ئولا ئیزدیياندا دوانیه کە ب هیژ دناقبهینا خیر و شەراندا هەیه، لی چافکانی یەکە، ئالیی دی بی کو روئی ناقبهینی د شروقه کرنا هەردو هیژین هەقدژدا دبیت ئاقله" (37). د هیومانیزمییدا هەول هاتیه دان خەلک ئیکسەر گریدایی یاساین روحی بت. بی کو کەسەك ئەوان یاساین روحی بگههینته ئەوان، ژبەرکو هیومانیزما هزر دکر، ئەو کەسین بوینه ناقبهین دناقبهرا یاسا و بەهائین روحی و خەلکیدا، کەسین بەرژوهندخوازن، نامەیا روحی ب راستی و دورستی ناگههین. "د سەدی شازدیدا ژ نالیی

هیومانیزمافه هەول هاتە دان کو خەلکی ژئەوی خوشکاندنا کووره یاکو ژبو قەشەیت کەنسی دەیتە کون رزگار بکەن و بتی تەکەزیی لسەر خودی بکەن د پەرستنا خودا" (38).

د هەموو قوناغین هیومانیزمییدا مافین مروفی سەنتەروینه. لی ب دیتن و ئاراستهیین هزری یین جودا و کورتەر، لی تشتی دووپاتی لی هاتیه کون و هیومانیزم ژبەر هاتیه هەبوونی، بلندی و روومەتیا مروفايه. واتە مروفا وه کو: "بەها و کەرامەت، ماف و دادپەوهری و پیکفە ژیان دوور ژ ئەوان هورگلیین مافی مروفی یین مینا: مافین فەلسەفی و هزری و سیاسی... دی ب تی هیومانیزمی د ئالیی مروفییدا وەرگرتن. ئەو خال و بنەمایین ژبو ژیانەکا تژی ماف و کەرامەت و دادپەروهری د هیومانیزمییدا ژبو مروفان هاتین، دی د قەولین پیروژین ئیزدیياندا پراکتیزه کەین. ئەو خال و بنەما ژی د هیومانیزما سەدی رونا کبیریدا، ئەوا دکەفیتە دناقبهینا سەدی 17-18 ی، دەیتە دیتن، کو گرنگیه کا تاییهت دایه ئالیی مروفايه تیی مروفی. ئەو تیگهه و باوهری و بابەتین کو هیومانیزم د ئەفی ئالیی مروفايه تیییدا ب خوفا گرتن، هەموو دبنە نامراز بو ریکخستنا جفاکی و پاراستنا ئەرك و مافین مروفی، پيشخست و بەختەوهر کرنا ژيانا وی، ل هەر جە و سەردەمه کی ل سەرانسەری جیهانی. مینا: (مافی مروفی، سەروهرییا یاسایی، ئاشتی، وه کەهفی، دادپەوهری، سەرخوہوون، برایه تی،

– هیکتور زاگال) د پهرتوکا (فلسفه‌ی نه‌خلاق) دا دبیزن: "مروڤ کاتیک ده‌توانیت به‌خته‌وه‌ربیت که به‌که‌مال بگات، نه‌وه‌ش کاتیک روده‌دات که بگاته لوتکه‌ی مروقیه‌تی و به‌هادرترین توهانه‌کانی مروقبونیه‌تی، به‌ته‌واوی گه‌شه‌ی کردیت" (40).

د چارچوڤی ټیکستین پیروزیڼ نه‌ده‌بیاتا ئیزدیاندا دا ب گشتی و قه‌ولان ب تاییه‌تی گه‌له‌ک سهره‌بابه‌ت هاتینه به‌حسکرن. و ههر سهره‌بابه‌ته‌کی چهن‌دین تا و چقین دی دناڤ خوډا حه‌واندینه. گه‌له‌ک ژ بنه‌مایین هیومانیزمی د قه‌ولین پیروزیڼ ئیزدیاندا دهینه دیتن. هه‌لبه‌ت نه‌ڤ بابه‌ت بابه‌ته‌کی گرنکه د هه‌بوون و ژيانا مروقیاندا، له‌وما هه‌موو ئول و باوه‌ریان دووپاتی لیکریه. ئولا ئیزدیان ژی کو باوه‌ریڼ نه‌وان د ټیکسته قه‌ولین پیروزدا هاتینه داریتن، نه‌ڤ بابه‌ت وه‌کو بابه‌ته‌کی گه‌وه‌ری هاتیه دیارکرن. ټیکسته پیروزیڼ ئیزدیان رووی ټیکسکیشکرنی ژبو ته‌فایا مروقیه‌تی ټیکسته ناراسته‌کریه، دوور ژ هندی کا باوه‌ریڼ نه‌و مروقی د چ چارچوڤی ئولی و هزریدانه.

1- مروقیه‌تی و پیکفه ژیان: ل هه‌ڤ کومبونا مروقیان ژبو ژیان و پیکفه به‌ره‌فانیکن ژ دیارده‌یین سروشتی بین مه‌ترسیدار، ده‌سپیکین یه‌کدو قه‌بولکرنی، پیکفه ژیان، لیبورین، هه‌ڤدو فیان و خوپاراستینه. فیانا ئیزدیان بو مروقیه‌تی و پیکفه ژیان، هه‌م د ټیکستین ئولیدا هه‌م ژی د ژيانا جفاکی و جه‌ژن و نه‌ریتین نه‌واندا باش خوډه‌ته

لیبورین، پیکفه ژيانا ناشتیانه و به‌خته‌وه‌ر، پاراستنا روومه‌تا مروقیان، دژایه‌تیکرنا ره‌گه‌زه‌رستی ټیکسکیشکرنی ب هه‌موو جوړین و ټیکفه (39).

ژبو پراکتیزه‌کرن نه‌فان بنه‌مایین لسه‌ر دیارکری، نه‌وین کو گرنکی دایه مافی مروقی د نالی روومه‌ت و دادپه‌روه‌ریدا. د شیاندايه د چهن‌د خاله‌کین سهره‌کیدا بهینه لیکدان و چارچوڤه‌کرن. ههر هه‌مان بنه‌ما بنه‌ پیکفه ژبو پراکتیزه‌کرنی د قه‌ولین پیروزیڼ ئیزدیاندا، ب نه‌فی ره‌نگی ل خواری دیارکری:

- 1- مروقیه‌تی و پیکفه ژیان.
- 2- روومه‌ت و گرنکی مروقی.
- 3- لیبورین.
- 4- ته‌بابی و هاریکاری.
- 5- شیره‌ت و خیرخوازی.
- 6- ریژگرتن و دادپه‌وه‌ری.
- 6-1 ریژگرتن ل بیروباوه‌ران.
- 6-2 ریژگرتن ل نازادیا هزری
- 6-3 ریژگرتن ل ژنی.
- 6-4 ریژگرتن ل په‌یوه‌ندیڼ جفاکی.

به‌شی دووی: پراکتیزه‌کرن هیومانیزمی د

ټیکسته پیروزیڼ (قه‌ول) ئیزدیاندا

به‌خته‌وه‌ریا مروقیان د گه‌له‌ک تشتاندا دهینه دیتن، لی خوشیا هه‌ره مه‌زن د هه‌بوونا سیفه‌تی مروقدوستی و مروڤه‌ریدايه، (خوزه گالیندو

"هه که توو ئیکی دینی
خیره کی قیره بگههینی
نه بیژه توو ژکی دینی." (44)

د ئیزدیاتییدا چاوا خیرکرن گرنکه، وهسا
پوشمان نه بوون ل نهوی خیری ژی گرنکه. د
قهولین پیروژین ئیزدیاندان هاتیه، نابت دهمی مروفا
خیره کی دکهت پوشمانی نه نامدانا نهوی خیری
بت. نه گهر خو نهو کهسی تو خیر پی دکه
نه هیژای نهوی خیرکرنی ژی بت، چونکی نهو
خیرا تو دکه ژبو خاترا باوهری بوونیه ب
مروفايه تیی. په سه نندا نه فی گوتنی ژی د سه به قه کا
(قهولی شه قه سه ری) دا هاتیه:

هون ل خلمه تی، نه دکسلانین

ل خیر و خیراکری نه دپوشمانین

دا ل ناخره تی نه دسه فیهین و سه رگردانین. (45)

2- روومدت و گرنکی مروفان: ئیزدیاتی
روومدت و بهه ایه کی گرنک دایه مروفان. نهو
بهها ژ نالیی (خودی) قه دچارچو فی سروشتیدا
هاتیه داینکرن. گهر دوون ب هه بوونا خو قه ژبو
خزمهت و روومه تا مروفان هاتیه هه بوونی، لهوما
د سه به قه کا (قهولی په دشای) دا هاتیه و دبیژت:

په دشای من دنیا چیکر

ب حهد و سه د و ریک و پیکر

بن ئاده م تیدا خنیکر. (46)

یه ک ژ نه عمه تین دی بین خودی ل گهل مروفان
کری نه قل و فامه، لهوما گهره که ل گوری نهوی

خویا کرن. ناشتیخوازییا ملله تی کورد ب گشتی
یا ئیزدیان ب تایه تی مینا چافی روژی ژبو ته فایا
مروشین دانوستاندن دگهل نه فی ملله تی کری
خویایه. نه فی ملله ته ب دریژیا هه بوونا خو، تووشی
ب دهه ان دهرده سه ری و کومکوژیا بویه لی سته ما
هه ره مه زن سته ما ده سه ته لادارین حوکمداریا
ئوسمانی بوو. (نهو سته مکاری ژبو ده ستپیکا سه دی
هه ژدی و داویا سه دی نوزدی دزفرت). (41) لی
سه ره رای فی یه کی هه مووی ئیزدیان په یوه نندین
خو دگهل ده وروده ران قوت نه کرینه، نهو سته م
نه بوونیه نه گهری دل ره قیی و توله قه کرنی ل ده فی
نه وان، چاوا ناشتیخواز بوینه وهسا ماینه. " تاکی
ئیزدی چجاران بیر ل ده سه ته لاتی نه کریه و ب رییا
په رستی و دوور ژچاقین خه لکی، په یوه نندیه کا
روحو د نا قبه ینا خو و (خودی) دا گری دده ت، و
هه ر ده م جه ختی ل راستی و ناشتی و ته بابی
دکه ن". (42)

"ل بوری به حل سوارین

ل قهولا گوهدارین

ب هه موو موخلاقارا یارین. (43)

د نالیی خیرکرنیدا ئیزدی دبیژن: خیر ل هه موو
که سی دجت. ئیزدی دپیشکیشکرنا کاری خیریدا
ب تنی جه ختی ل مروفايه تیی دکه ن. دور ژ
پرسیارکرنا بیروباوه رین ئولی و هزری، خیری د
ده نه که سین پیدفی خیری. پاداشتا نهوی خیری
ژی سه رفه رازیا دنیایی و ناخره تیه.

ده‌بارهی نهرماتی و ره‌قیا زمانی، ههر د
(قه‌ولی ناخره‌تی) داب تیر ته‌سلی به‌حسی ل زمانی
و سووچباریا وی هاتیه‌کرن د ده‌رحه‌قی مروفا‌ندا.
سوچباریا زمانی دگوتنا ناخفتنا ره‌ق، ته‌عل،
نه‌خوش د روومه‌تشکیبیدا. د ئیزدیاتییدا زیده
گوتن و شکاندنا روومه‌تا مروفا‌ن گونه‌کا مه‌زنه.
ل گوری پرنسیپین ئولا ئیزدیاتی، گه‌ره‌که مروفا
زمانی خو کونترول بکه‌ت، ب جوانی بکاربنت و
ناخفتین ته‌عل و کریت رووی خه‌لک نه‌که‌ت. د
ئیزدیاتییدا خیرخوازی نه‌بتنی دانا خیری و دوعا
و روژی گرتن، ناخفتنا نهرم و شرین یاکو بو
خیرخوازی دهیته‌گوتن به‌رامبه‌ر وی یه‌کی ههر
وه‌کو تو بویه ئیمانداره‌کی چله‌گر⁽⁵¹⁾.

هنجی حکم ل زمانی خویه

بزانت ب وه‌زن ده‌نگ بکه‌یه

نه‌حه‌وجهی چله و مجاده‌یه.⁽⁵²⁾

ئه‌گه‌ر دل شکاندن و روومه‌تا مروفا‌ن ب زمانی
ره‌ق و ته‌عل، د قه‌ول و پرنسیپین ئیزدیاندا هاتبه
ره‌تکرن و ب گونه‌ه هاتبه هژمارتن، بیگومان
کوشتن مروفا‌ن گونه‌کا ئیکجار مه‌زنه‌ه، ژبه‌رکو
هه‌بوون و بلندی و به‌هایی گیانی مروفا‌ن ل ده‌ف
(خودی) گه‌له‌کی پیروژ و ب به‌هایه، دان و برنا
ئه‌و گیانی پیروژ ب تنی ل بن حوکی (خودی) یه.
واته مرنا ب ئه‌مری (خودی) لسه‌ر مه‌ه‌قه نه‌ک
کوشتن ب نه‌نقه‌ست ژنالی مروفا‌نقه، ژبه‌رکو
ئه‌و هه‌قی راوستیانا کاروانی مروفا‌یه دژیانیدا، د

ئه‌قل فامی مروفا‌سه‌ره‌ده‌ری ل گه‌ل هه‌قدوو بکه‌ن،
روومه‌تا یه‌کدوو نه‌شکین و ژ به‌هایی هه‌قدوو کی‌م
نه‌که‌ن، واته ئه‌قلی بکه‌نه پیقه‌ر ژبو بریاردانی.

ناقل هیدایه‌ته

هنجی میری ب ته‌ریه‌ته

روحا وی ل به‌ر په‌دشی خو یه ب عزه‌ته.⁽⁴⁷⁾

د قه‌ولی ناخره‌تی دا** چاډ و دل و زمان
که‌فتینه دانوستاندنی ههر یه‌ک ژ ئه‌وان گونه‌ها خو
ده‌فايته ستوی یی دن، ل داوی هه‌مو دکه‌فته
ستوی نه‌فسی و ئه‌وه خودانی دئیخته به‌لای.⁽⁴⁸⁾
فهلسه‌فه‌یا ئیزدیان د تیگه‌هی خیر و شه‌راندا،
رولی ناقلی بلند دکه‌ت کو ری نه‌ده‌ته نه‌فسی
مروفا‌ی به‌رو نه‌دورستی بیته. ناقل خودان بریاره
ده‌له‌بژارتنا خیر و شه‌راندا. "د ئولا زه‌ردشتیه‌ت
و ئیزدیاتییدا مروفا‌ ب خالا هه‌ره گرنه‌گ دهیته
هه‌ژماتن، ئه‌و ب خو به‌رپرسیاره ژکارین خو
ژبه‌ره‌ندی لسه‌ر وی پیدفیه هه‌فسه‌نگیه‌کی
دناقبه‌ینا سوژ و ئه‌قل و گیانی خودا ببنت".⁽⁴⁹⁾ د
ئیزدیاتییدا چ هیژین ده‌ره‌کی نین به‌ری تاکی
ئیزدی بده‌نه نه‌دورستی. ههر مروفا‌ ب خو دبه‌ته
ئه‌گه‌ری ئه‌نجامدانا نه‌دورستی، ب ئه‌گه‌ری
نه‌شيانا پاراستنا ئه‌وی هه‌فسنگیه‌ی.

"وه‌کی نه‌فس ل دلی به‌لابو

ناقل ژسه‌ری جودابو

مالا روحی خراب بوو"⁽⁵⁰⁾.

هه‌مان ده‌میدا ئەو هه‌قی دێته ره‌حتیه‌ك بۆ له‌شه‌كی وه‌ستیایی ژ كه‌د، ئاسته‌نگ، خێر و شه‌ری ژبانی، و چ كه‌س ژى ژ ئەوى حه‌قی نه‌ دبێ به‌هرن، هه‌قی مرنى مرن ب مروغان خوشكریه، له‌وما ژى ئێزدى ئەوى حه‌قی ب ره‌حه‌تیا گیانى ده‌ژمێرن.

مرن هه‌یه بێ ده‌رمانه

مه‌رسوم دانى ژ عه‌زمان

دى پێ خنى كه‌ى له‌شى و جانه⁽⁵³⁾

د ئێزدیاتییدا كه‌سى كوشتنى بكه‌ت لیبورینا وی ل ئاخه‌رتى نینه. ئیمانا وی وه‌كو جاران راسته رى نابت، ئەفه‌ژى دكه‌فته خزمه‌تا به‌ها، روومه‌ت و پیروژیا گیانى مروغان. بنپیکرن و كوشتنا ئەوى پیروژیا (خودى) دایه مروغان كو گیانه، فاریبونه كه مه‌زنه د درحه‌قى ریا راست مه‌زناتیا خودى و مروفايه‌تییدا.

كوشتن به‌لایه كه مه‌زنه

جزایی حه‌سه و ل ئاخه‌رتى سووتنه

جوو جارا ناكه‌فته سه‌ر ریا مومنه.⁽⁵⁴⁾

3- لیبورین: لیبورین یانژی نه‌فسبچووكی، سیفه‌ته كه دیه ژسیفاتین مروفاونا مروفى. هه‌بوونا ئەفى سیفه‌تى ل ده‌ف مروغان په‌یونديان به‌رفره دكه‌ت و شه‌ر و دلانا به‌رته‌نگ دكه‌ت. گه‌وه‌رى لیبورین د ناخى تاكى ئیزدیدا یی چانديه. د گه‌له‌ك حاله‌تاندا ئەو نه‌فسبچووكی و لیبورین دگه‌هیه‌ته رادى خوكیمكرنى، لى نه ب رامانا شكاندنا هه‌یه‌ته و كه‌رامه‌تى. نه‌فسبچووكی ب

ئخى سیفه‌تى كه‌سین خودان دلین فره‌ه و جوامیر و مه‌زنايه، ژبه‌ركو ئەو ژ بلندی و نه‌فسا خو یا تژی حه‌قى و زانین كیم دكه‌ن. سیفه‌تى لیبورینی و نه‌فسبچووكی، لده‌ف ئیزدیان ل به‌رامبه‌ر كه‌سین دلماى، پرنسیپ و شیره‌ته كه دیه كو د قه‌ولین ئیزدیاندا هاتیه به‌حسكرن. دوور ژ هندی كا ئەو كه‌سى دلماى د دلانا خودا چه‌ندى حه‌ق و نه‌حه‌قه. خو شكاندنا كه‌سى ئیزدی ل به‌رامبه‌ر ئەقان جوهره كه‌سان نه شكاندنا روومه‌تییه، به‌لكو ره‌نگه‌فهدانا پاقریا روح و گه‌وه‌رى ویه وه‌كو مروفا. ژبه‌ركو مروفین زانا ئاشتیخواز خو ل ژیر دبینن. هه‌لبه‌ت زانینا مروفین زانا ئەگه‌ره كو خو ل ئەوى ئاستی بینن، ژبه‌ركو ب زانینا خو ئەو دزانن زانینا ئەوان دلویه كه ژبه‌حرا زانینی. ئەف ژلایه‌كى فه ژلایه‌كى دېقه خو ژ شه‌رى كرینه ژ كه‌سى به‌رامبه‌ر، ب مه‌رما به‌رقرابوونا ئاشتیا هزرى، ئولى، جفاكى و مروفايه‌تى. د ئیزدیاتییدا پله‌یا ته یا زانستی ئولى چه‌ندا بلندی، پیدقییه دوو به‌رامبه‌رى وی نه‌فسا ته‌ژى وه‌سا یابچووك بت.

وه‌ختی ئەم هاتینه روپى فى دنى یه

زانایى شاخى ئیمانى یه

نه‌زانایى شاخى خرابیى یه

ژپیری وروسپیاتیا روحی یه

ته‌مامیا فى قه‌ولى ل ناخى خودى یه⁽⁵⁵⁾.

شیخ فه‌خرى ئادیان، ب مه‌زناتیا خو دیارترین نمونه‌یا ئەفى ساده‌یی و نه‌فسبچووكییه. هه‌لبه‌ت

ههیه: (خودی گوتیه من ژ تفاقی شهرمه). د قهول و دو عایین ئیزدیاندا، به حس ل تفاقی هاتیه کرن مینا: (قهولی مه رسوما جییره، قهولی بابه کری ئومه را بی زهرزای و دو عایا تفاقی) د (قهولی مه رسوما جهییره) دا به حسا تفاقی هاتیه کرن و ب سه ری هه موو خلمه تا (کارین خیری) هاتیه هه ژمارتن:

خودی توی لایقی عه باده تی

ئه و فه رزه که ژ سنه تی

تفاق و راستی سه ری خلمه تی. (58)

مروؤ دکاره ب تفاق و هاریکاری گه لهك کاران ئه نجام بدهت، ب سه رفه رازی ژئی ده ر بازبیت، ژ تفاقی هاریکاری دهیته هه بوونی، د قهولین ئیزدیاندا هاریکاریا که سین پیدقی هاریکاری ب غیره تکیشان هاتیه حساب کرن.

په یفا خوش عه باده ته

زمانی شرین خوش خلمه ته

هاریکرن ب خو غیره ته. (59)

هه ر سه باره ت هاریکاری د سه به قه کا (قهولی ئاساسی) دا چهند رییهك داینه به رمه ژبو پیشکیشکرنا خلمه تا هاریکاری بو که سانین ده ست کورت و پیدقی. کو هه ر رییهك ژئه وان ریین هاریکاری ب رهنگه کی ناشی مروؤی د نالیی مروفايه تیدا دهینته پیش و بی سه رفه رازدبت.

هه که ته ب مالی خو کر تو ناندا ی

هه که ته ب دهستی خو کر تو سو ردا ی

به شه که مه زن ژ قهولین ئولی بین ئیزدیان ژ که د و زه هه تا ئه فی خلمه تکاری و جوامیری نافریه. روله کی هنده مه زن هه یه کو ب لیئیرینه که سه ری مروؤ نکارت ژ ره هه ندین ژیا نا وی یا هه مه رهنگ (ئولی، جفاکی، ئه ده بی، ده رویشی، فه لسه فی و زانستی..) ده ر بازبیت. " شیخ فه خر بیتر ژ هه مویان به رهم دانینه و بارا بیتر ژ تی کستین گرنگ و سه ره کی ژئی وی نه". (56) شیخ فه خری ئادیان د (قهولی مه لك شیخ سن) دا کو د ئه فی قهولی دا نامه که دلکرینی هه یه و ژئالیی و یقه بو (شیخ هه سن) هاتیه هه رتن پشتی کو دلما نهك لسه ر گوهورینا هه ندهك پرنسیپ و باوه ریین ئیزدیاتی دنا فه را شه مسانی و ئادانیا رووداین. د قهولی نافریدا (شیخ فه خری ئادیان) ب مه رما داوی ئینا نا دلما نا شیخ هه سن مه زنا تیا خو بچو ککریه، خو ب قوتابی ئه وی زانیه د مه عه ری فه ت و زانینیدا، هه روه کو د ئه فان سه به قیاندا دیار دییت:

تو هوستای ئه ز کتیب

بخونه هه که تی هه یه عیب

یا مه لك شیخ سن چیکرن ل با ته نه عه جیب. (57)

4- ته بایی و هاریکاری: ته بایی و هاریکاری هیقن و به ره که تن ژبو سه ری ئیخستنا هه موو کاران. ل ده می مروؤ ب ته بایی و بی دوو دلی دگه ل هه ق دوو هاریکارت، ئه نجام دی سه رفه رازی و سه رکه فتنا کاری بت. د ناؤ که لتوری ئیزدیاندا گوتنهك

هه‌که ته ب زمانی خو کر تو جواب دای
و ب ئەفان ئەرکانا دگەل پادشای. (60)

5- وه‌سیه‌ت و خێرخوازی: زۆریه‌یا دیاردین
جفاکی یین باش و خراب د قه‌ولین ئیزدیاندا ب
مه‌ره‌ما شیره‌تکرني و خێرخوازیی ژبو خزمه‌تکرنا
مروقی و مروفايه‌تی هاتینه به‌حسکرنا. مینا
ریژگرتن، هاریکاری، راستی، ماف وه‌که‌ه‌فی...
هه‌روه‌سا د قه‌ولاندا به‌حس ل دیاردین جفاکی یین
خراب ژي هاتیه‌کرنا، هانا مروفان دایه‌ خو ژئه‌وان
دیارد و کاروکریارین خرابیین مینا دره‌و،
غه‌ییه‌ت، ته‌مای، دوه‌ره‌کیی، خه‌به‌ر فه‌گوه‌یزی،
سه‌له‌ف خوارن، کومکرنا مالی دنیایی و ژبیرکرنا
ئاخه‌رتی دۆرکه‌ن. ئەفه‌هه‌موو ژي ب مه‌ره‌ما
ریک‌خستن و دادپه‌روه‌ری ئارامکرنا ژيانا جفاکی و
نه‌ه‌یلانا دووبه‌ره‌کیی. ئەفه‌شیره‌ت و راسپارده‌یین
کو د قه‌ولین پیروزی ئیزدیاندا هاتین، وه‌دکه‌ن کو
مروقه‌ سنوران بو کارو کریار و حه‌ز و فیاینین خو
ب کیشیت. داکو زیانی ل نازادی و ژيانا جفاکی
یاکه‌سی به‌رامبه‌ر نه‌ده‌ت. ژبه‌ر هندی ژي د
ئیزدیاتییدا جیه‌جیه‌کرنا وه‌سیه‌ت و شیره‌تین
خێرخوازیی و دورکه‌فتن ژکاروکریارین خراب
بوینه باوه‌ری و پرنسیپین هه‌ره‌ سه‌ره‌کی د ئولیدا،
د سه‌به‌قه‌کا (قه‌ولی به‌دیلا غه‌دارا) دا هاتیه‌ کو
ئیزدیاتی خیر و خلمه‌ته.

ئیزدیاتی هه‌ر گه‌له‌ک

ئه‌رکانه‌ک ژي خیره‌ و ئیک خلمه‌ته

ئیک خیره‌ته و ئیک مه‌روه‌ته (61).

کیم قه‌ول هه‌نه ژبلی مه‌ره‌م و بابه‌تی سه‌ره‌کی
یی کو دناؤه‌ خودا دحه‌وینت ژشیره‌ت و
راسپارده‌یان دیی به‌ه‌ربن. ژبلی هندی کو هنده‌ک
قه‌ول ژي هه‌نه تاییه‌تن ب شیره‌تکرني فه، مینا:
(قه‌ولی شه‌قه‌سه‌ری و قه‌ولی ئاخه‌رتی... د
(قه‌ولی شه‌قه‌سه‌ری) دا به‌حس ل هنده‌ک سیفاتا
هاتیه‌کرنا کو نابت ئەو سیفات ل جه‌م مروقی
هه‌بن. ژبه‌رکو هه‌بوونا ئەوان سیفه‌تا دبه‌ته ئەگه‌ری
دوه‌ره‌کیی و نه‌خوشیی، د هه‌مان ده‌مدا مروقه‌ پی
رووره‌ش شه‌رمه‌زاردبت د ژینگه‌ها مروفايه‌تییدا.

دلی من ب سی که‌سا ناسوژی

مروقی ب حال بت و بی عیش بژی

مروقی کوره‌بت و ده‌ستی خو ب خه‌نایی ب ریژی

مروقی پیره‌می‌رت لبه‌ر کوچکی خو ده‌ره‌قی عالی
پیژی (62).

سه‌به‌ر ژي ئیک ژئه‌وان شیره‌ت و وه‌سیه‌تین
گرنگه‌ کو د قه‌ولاندا هاتیه به‌حسکرنا. ب
سه‌به‌رکیشانی ده‌رگه‌ه لسه‌ر مه‌زنه‌بوونا ئاریشه‌یان
ده‌یته‌گرتن. گه‌ره‌که مروقه‌ لسه‌ر وی قه‌ده‌ری یی
رازیت یاکو ژيان لسه‌ر مروقی فه‌رز دکه‌ت.
سه‌به‌رکیشان لسه‌ر ئەوان ئاریشه‌یین کو تو تییدا
دژی باشترین چاره‌ ژبو وی ئاریشی. ب ده‌هان
ئاریشه‌یین جفاکی هه‌نه ئەگه‌ر مروقه‌ سه‌به‌ر و
هه‌داري لسه‌ر بکیشیت، تووشی ده‌رد و به‌لایین
مه‌زنتر نابت. هه‌ر ژبه‌ره‌ندی ژي د ئیزدیاتییدا

د ئیزدیياتیدا هاریکاری و خیرخوازی ئه رکه لی
نه فەرزە. نه فەرزبوونا وی ژبو ئه وان که سایه بین
کو شیانا ئه نجامدانا ئه وی فەرز و خیر نه ی.
ژبه رکو گه له ک جارن دلی مروقان خیری
دخوالت، لی ژبه ر ئاستهنگی و زه جه تا مروفا
نکارت ئه و خیرا دلی مروفی دخوالت ئه نجام
بدهت. ئه فجا ئه و خیر چ تیرکونا برسینه کی بت
یان ژ چاره کرنا ئاریشه یه کی بت. د هه مان ده مدا
گه له ک جارن مایی تیرکونا مروفی ژی د کاره کی
خیرخوازییدا دبنه ئه گه ری پتر ئالوزبوونا ره وشی.
له و ما ئه گه ر مروفی شیان و ده سته لاتا چاره کرنا
ئاریشه ی نه بت و ماییتیکرنا مروفی ببنه ئه گه ری
خراپتربوونا ئاریشه ی، ل وی ده می مروفا ژ گوهدارا
بت گه له ک باشتره ژ ئه نجامدانا ئه وی خیرخوازیی.
قه وول و پرنسیپین ئیزدییان دده ته خو یا کرن کو
گه ره که مروفا ل گوری به ر ژوهندی و خیرخوازی
مروقان لقین و ماییتیکرنی بکه ت. د سه به قه کا
قه ولی نادر) دا هاتیه.

هه که ژ ته نیتن چاره

رونی ژ گوهداره

پادشا ب خو ژ ته ی مینیکاره (65)

6- ریزگرتن و دادپهروهی: ریزگرتن دادپهروهی
هیقیقی فیان و دلخوشینه. هه بوونا ریزگرتن و
نه رماتیی د دانوستاندنیدا سلامه تیا جفاکی
رادگریت و دادپهوهی به لاقده که ت. د ئیزدیياتیدا
وه کو که لتور و ئه ده بیات گه ره که دوور ژ هزر و

قه وول و دو عایا ژبو لسه ر سه بری هاتینه گوتن. د
قه وولاندا دیاردبت کو ب سه بری دنیا ئا فابویه و
به هشت په یدابویه. هه ر ب سه بری مروفا دگه هته
پله یا ئیمانی د(قه ولی سه بری) دا هاتیه:

هنجیی رییا سه بری بکه ت ناسه

و ل سه ر ئا فاکه ت ئاساسه

ئه و هه ری ته نایه ژ قه دا و به لا یی خلاسه

ته مامه تیا فی قه ولی ل نا ف خوه دیی هه ری خاسه. (63)

سه برکیشان وه ناکه ت خوین ب خوینی به ینه
شوشتن. وه ناکه ت ژبو چاره کرنا ئاریشان مروفا
کارو کرداربت. کیشان سه برکیشان ریزگرتنه که
دییه مروفا ل مروفا دوستیا یه کدوو دگریت.
ژ پیغمه ت پاراستنا گیانی مروقان گه ره که ئه م ب
سه بری کیشه و ئاریشه یان بن ئاخ بکه ین. د
ئیزدیياتیدا خو نیریکرن ژبو کاری باش و
دور که فتن ژ کاری خراب، بوینه ئه رکین ئولی، و
سزاین دنیایی و ئاخره تی بو کارخرا بان هاتینه
دانان. سزایی دنیایی ژبو ئه وان شه رمه زارییه و یی
ئاخره تی ژی دوژه و تارویه. له و ما د قه ولین
پیروژین ئیزدییاندا هاتیه خواستن کو تاکی ئیزدی
گوهداری ئه وان شیره ت و راسپارده یان بن، یین
کو لسه ر زاری که د حه لال و ده رویش و خودی
ترسه کی مینا شیخ فخری نادیان هاتینه گوتن.

ژ شیخه خر بگرن شیره تا

ئه ده ب و ئیقین و که رامه تا

دا ل دنی بژین ب سلامه تا. (64)

کو خو ژجیه جیکرنا پرنسیپ و فەرزین ئیزدیاتی دور راگرتی، دگەل شیرەت و باوهری و ئیمانی کەفتینە رپ و فاریوونی. ل گوری باوهری پرنسیپ ئیزدیاتی نابت کەس د درحەقی ئەواندا ب ئاخفت، حسابی دگەل هزر و بیروباوهرین ئەوان بکەت. چونکی وەکو مروفا مه چ جوداهی دگەل هەژ نینە. د ئیزدیاتی روومەتا مروفا ب هزر و بیروباوهرین جودا هاتیە راگرتن، ئیماندارێ نەکرێه پێقەرێ بلنڊیا و نزمیا ئاست و جوداهیین مافان د ناڤهینا مروفا نندا. د سەبەقەکا (قەولی بەحرا) دا هاتیە.

گەلی برا هەتا هوون ل وینە

دەرەقی غافلا مه پینە

ئەو ژێ بەنییت خودی نه. (67)

کورت و کورمانج ریز و حورمەتا مروفا نندا پرنسیپ و باوهرین ئیزدیاندا، نە لسه ر بنه مایئ باوهرداریی و بی باوهربوونییه، بەلکو لسه ر بنه مایئ مروفا بوونییه. ئیزدی ب هەموو رەنگا حورمەتا جوداهی و هەمەرەنگیا باوهریین بەرامبەر دگرن، چ دناڤ بازنی ئیزدیاتی و چ ژدەرەقی وی.

3-6 ریزگرتن ل ژنی: د ناڤ جفاک و ئولا ئیزدیاندا ژنی خو د هەموو بوارین ژیانیدا دیتیه، ریز ل ئەوی خو دیتن و هەبوون و کەساتیا وی هاتیە گرتن. ئەنجامی ئەوی ریزگرتنی ژێ بوویه ئەگەری هەبوونا پینگەه و سەرکرداتیا کەساتیا ژنی دناڤ ئول و

بیروباوهریین جودا، ریز ل هەموو خولیا قەتین خودی بهیته گرتن.

1-6 ریزگرتن ل بیروباوهران: د ئیزدیاتیاندا گەرە که ریز ل بیروباوهرین جودا بهیته گرتن، ئەفجا ئەگەر ئەو بیروباوهر ژدەرەقی باوهریا ئیزدیاتی بن یان ژێ د ناڤداین. ژبەرکو د ناڤ ئیزدیاندا ژێ کەس هەنە پینگیری ب پرنسیپ و فەرزین ئیزدیاتی ناکەن. لی ئیزدیاتی ریکی نادهت کو ئەم د درحەقی ئەوان کەساندا ب ئاخفتن. د هەمان دەمیدا ئیزدی ب رپیا کەلتور و ئەدەبیاتا خو، ریز حورمەتەکا بلنڊ ددەنە هەموو پێغەمبەرین خودی و چەندین قەول ب ناڤی وان هەنە. مینا قەولی: (برایم خەلیل، نەبی نوح، ئوسقی نەبیا، فروارا مووسا و نەبی سماییل) و هەروەسا د (قەولی مەولی مه "کاسا") بەحس ل: (نەبی عیسا و نەبی محمد و نەبی نوح...) ژێ هاتیە کەرن. هەموو پێغەمبەر ژبوؤ خزمەتا مروفا یه تیئ و خلمەتا خودی هاتیە رووی دنیایی. داکو فیان و دادپەرورەری و لیوورینا خودی بدەنە پیش چافین مروفا نندا، مروفا یه تیئ ب شیرەتین خو خنی بکەن. د سەبەقەکا (قەولی هزار و ئیک ناڤ) دا هاتیە:

سی سەد و شپست نەبییت مورسلن

هەموو ب وی نووری د خەملین

ل بەر حکومەتا سلتان ئیزی د خورجلین. (66)

2-6 ریزگرتن ل ئازادیا هزری: د ئیزدیاتیاندا گەرە که ریز ل ئەوان کەسان ژێ بهیته گرتن، یین

هه سهارهت مافی ژنی د قهولاندا بهحس ل
وهكههقی ژن و میړان ژی هاتیه کړن. د نهدهبیاتا
ئولی یا ئیزدیاتییداژن و میړ ب یهك ئاست هاتینه
دیتن. ژبهركو بنیاتی ههردوو رهگهزان ئیکه، نهو
وهكههقی ژی نه ب تنی د یهك ئاستدایه بهلکو د
ههموو ئاستاندا خویادبت وهکو: ئاستی جفاکی ،
ئولی و مولکیهتی. د (قهولی مهرسوما جهبییره)دا
هاتیه:

ژ بانا هاتیه قهول و دوعایه

ل جهلوا شیخ حهسن واخویایه

نیړ و می ههقیشك دایه

*** **

"نیړ و می ژ یهك دارن

تهؤ وهك کانیا د زهلالن

لدنی و ناخرهتی ههقالن. (71)

سهبارهت مولکیهتی، دقهولی (شیخ سړی) دا
هاتیه کو نابت ژن د بههرا مولکیهتییدا بهیته
مدحرومکړن و گهړهکه مافی وی بهیته دان.

ژنی قهه د زبار نه که ی

لمالی بی بههر نه که ی

ژ بههری دارك نه که ی. (72)

ژن د ئول و کهلتوری ئیزدیاندا نه ب تنی ب
مافین خو یین دنیایی گههشتیه، بهلکو د ئولیدا
ژی ههر وهکو زهلامی گههشتیه پلهیین تاییهت.
ههبوونا چندنین خاس و چاکیت ژن(خودانا) دناؤ
ئیزدیاندا بهلگهیین نهقی گوتینه، تا ئیرو روژ

جفاکی نافریدا. (ژنا ئیزدی رولی خو دواړی
جفاکی و کارگیری، هونه و دینی و رهوشهنبیری
نهدهبی گپرایه). (68) ههروهسا د قهولاندا ریژل
مافی ژنی دشوکرڼ و بیژنی، بهردانا بی سوچ و د
وهكههقی و ئول و جفاک میراتیدا... ژی
هاتیهگرتن. لسهر مافی ژنی د بیژنییدا د تیکستیین
قهولاندا هاتیه نابت کهسهك ب زوری ژنی ژ سهر
زاروکیټ وی راکهت بدهته شو. د ههمان دهمددا
نابت ژنی ب زاروک و نه ب دوگیانن د بیژنیدا
بمین. واته نابت بی دلیا ژنا بیژن د ههر دو
حالهتاندا بهیته کړن. ههروهسا مافی ژنی د بهردانا
بی سووچدا ژی هاتیه بهرجهستهکړن پاراستن و بی
سووچ بهردانا وی ب کارهکی نهرهوا و نهححق
هاتیه ههژمارتن.

هنجی دایکا ئیختیما راکر

بو تهمایا مالی دنی کارمر

ژگونهیټ واندا مال ل خو خراکر

*** **

بیژن هندهك د نازکن

ب عمری خو د کجکن

د بی زاروکن و د سفکن

وان ههق ههیه شووبکن. (69)

*** **

وهکی ته کههك ژ خوړا خوهستی

ب شهدهیا شیخی جهلوی* ته گرتی ب دهستی

و بی سووچ ته بهردا تو ب قانونی شکهستی. (70)

*** **

هون دبه رځو کهن هه ریره

تهر ککه خرابه فینا و ویره

دا ژوه گازی نه بن گوند و جینیره. (75)

هه ر سهاره ت ریژگرتنی ل په یوه نندیین جفاکی،
هه بوونا نیه ته کا پاک و ساف و نه بوونا کهر ب و
کینی د ناخی مروقیدا، مه رجه کی سهره کییه ژبو
دورست نه بوونا ناکوکی و دلمانی د نه وان
په یوه نندیاندا. نه فجا نه و په یوه نندی په یوه نندیین
جفاک و تولی بن یان ژی د ناستی تاکه سی و
هه فالینیدا بن. د قهولین پیروژین ئیزدیاندا
شروقه کرنا ناخی مروقی هاتیه کرن. نامازه ب
نه وان خالا ژی هاتیه کرن یین مروقی ل به رامبه ر
حه زین دنیایی لواز دکهن، نیه تین مروقی به رو
نه سافوونی دهن. خو دور راگرتن ژ نه وان هه ز و
قیانین دژی نیه ت پاکیی و په یوه نندیین جفاکی و
مروقیه تی د قهولین ئیزدیاندا بووینه وه سیه ت.
ژبه ر هندی ژی فهره مروقی ل نه فسا خو یی ب
ناگه بت و نیه تین خو ل گهل ده رو به ران ساف
بکته، دا ل گهل چ که سا نه که فته ده رد و به لا و
نه خوشیی، کهر ب و کینی ل به رامبه ر چ که سا د
دلی خودا نه هیلت. ژبه ر کو نه نجامی نه وی کهر ب
و کینی ب تی پو شمانبوون و شکسته و
نه خوشبوونا په یوه نندیین جفاکی و مروقیه تییه.

نه فسی یا ناسی

مه جری گران خواسی

ئیزدی ب حورمه ته که مه زن به ری خو دده نی.
هه لبه ت ئیزدیان ژماره که زور ژ خودانا هه یه،
هه بوونا نه وان خوداوه ندا ژی ب قوناغه ک ژ
قوناغین تولا ئیزدیاتی د هیته هه ژمارتن د درحه قی
خودیناسییدا. بی گومان به شه ک ژ نه وان خوداوه ندا
(خودان - خاس و چاک) ژنن وه کو:

1- پیرافات خوداوه ندا ئاقرابوون و توفانی.

2- خاتوونا فه خران خوداوه ندا ژدایکبوونی ل نک
ژنکا (73).

4-6 ریژگرتن ل په یوه نندیین جفاکی: مروقی ب
سروشتی خو یی پیدتی په یوه ندیایه و نه فهره نه و
په یوه نندی ب تی د چارچوقی ژینگه هه زرو
بیروباوه رین مروقیدا بن. هه ر لسه ر فی بنه مای
ده می ئیزدی د چارچوقی ژینگه ها بیروباوه رین
خودا، یان ژده رقه وی چارچوقی د گهل که سه کی
دبنه هه فال، هه بوونا به خت و نیه ت پاکیی د نه وی
په یوه نندییدا گه له ک گرنگ دینن. د قهولین
ئیزدیاندا هاتیه فه رزکرن گه ره که مروقی ریژی ل
په یوه نندیین خو یین جفاکی بگرت. ب تاییه ت
هه فال جینارا و باوه ریا خو ل نک نه وان نه شکینت،
به خت و باری خو د گهل نه وان ساف بکته.
لسه ر فی یه کی دسه به قه کا (قهولی ناسی) دا
هاتیه:

ل جیناری خو ی هشیاربه

ل خوشی و شایا وی یی دیاربه

ل ملکی عه ردی یی شفابه. (74)

تهبايا خه لکی خاس بی. (76)

*** **

هون به ستنا خو قهویکه ن

ئیه تا خو سافی که ن

خوئی ل خو نێزیک که ن. (77)

ژبلی کو پیدقییه مروؤ خودان دهروونه کی پاک
و بی گهر دبت، د هه مان ده میدا نابت مروؤ یی
قایش کی شبت در کمانه کرنیدا، که رب و کیئی
ژیه کدوو راکه ت. ژبه رکو قهوله پیروزیین ئیزدییان
دایه دیار کرن کو رک و رکانی و شکیات گازندا
زیده ژهه قدوو، دبتنه نه گهری شکهستن و
ژنافچوونا ستوونا جفاکی و نه خوش بوونا ژیانی و
خرابوونا جهی کو تولى دزی.

هه که دو میرا کره عنیاته

و به ربونه ئیک ب شکياته

دی ژدهستی نهوان خرابه وه لاته. (78)

ئه نجام

1- سه ره رای هه بوونا خالین هه فبهش ئیزدیياتی، ل
گه ل ئولین که فنین ده قهری و کاریگه ریا باوه ریین
ده ور به ر لسه ر، لی ئیزدیياتی هه ر وه کو که فنه
ئولا کوردی مایه، ره سه ناتیا خو ژ دوت نه دایه.

2- ئیزدیياتی د هزر و دیتین خودا، نوینه راتیا
باوه ری و ئول و که لتوری که فنی کوردان دکه ت.

3- ئیزدییان نه ده بیاته کا ئولی یا به سنگ به ها هه یه.
سه نگ و به هایئ نهوی نه ده بیاتی د قه ولاندا
خو یادبت. ژبه رکو د ریا نهوی نه ده بیاتی د ب
گشتی و قه ولان ب تابه تی باوه ریین خو
مو کو مکرینه و پاراستینه.

4- د قه ولاندا دووپاتی ل مروؤ دوستی، دادپه وه ری
پیکه ژیان، ریزگرنا په یونیدین جفاکی، روومه تا
مروؤ فان و چاوانیا ره فتار و دانوستاندنی د گه ل
یه کدوو هاتیه کرن.

5- د نه ده بیاتا ئولی یا ئیزدیياتی د ب یه ک چاؤ به ری
خو دایه ته فایا مروؤ فان. ریک نه دایه باوه رمه ندین
خو لسه ر بنیاتی ئیمانداریی و غافلبنی (بی)
باوه ری) جو داهیئ د ناقبه بنا که ساندا بکه ن.

6- هه بوونا سته مین به رده وام لسه ر ئیزدییان،
وه نه کریه گیانی شه ر و تولقه کرنی ل نک نه وان
په دیدبت، ل گه ل مروؤ دوستی و مروؤ فان که رب و
کیئی راکه ن.

7- د ئیزدیياتی د نه قل و مروؤ ب سه ر هه ر
تشته کی د که فتنه، ژبه رکو نه قل بریارا خیر و
شه ران دئیزدیياتی د یه ک ئالی دکه ت نه ک چ هیزین
دی بین ده ره کی.

8- د ئالی مروفايه تيیدا هیومانیزم ته مامکه را نامه یا
روحي و ئولیه، ژبه رکو مروفايه تي د کوک و
بنیاتی خودا ژبو پاقر کرنا نه وان هزرین شاش هاتیه

لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئیککی، ژوه‌شانین بلند دەستەیا بنگه‌هی لالش، دهوك، 2011، ل18.

11- سه‌لام ناوحوش: ئیژدیاتی و زمانی ئاین و نه‌ته‌وه‌یی، گوڤارا لالش، ژماره 31، دهوك، پاییزا 2010، ل38.

12- خانا ئۆمه‌ر خالی: ئیژدیاتی جفاک و سه‌مبول و ریتول و میت، وه‌رگێران ژ ئینگلیزی: ئه‌رگین ئۆپه‌نگین، گوهورینا ژیبیتین لاتینی کوفان خانکی، هه‌ولیر 2011، ل194.

13- شه‌مو قاسم دانانی: چه‌ند تیکستین پیروژ بین ئولا ئیژدیان، به‌رگی دووی، ژوه‌شانین دەستەیا بلندیا بنگه‌هی لالش یی ره‌وشنیری و کومه‌لايه‌تی، چاپخانه‌یاهاوار، دهوك، 2013، ل9.

* ژبو وه‌رگرتنا زانیاریان ل سه‌ر ئەفان کەس و چاکین ئولی، رولی ئەوان د فه‌اندنا ئەده‌بیاتا ئولی یا ئیژدیاندنا بنیره : کوفان خانکی، هزر و فه‌لسه‌فه د ئەدبی دینی ئیژدیان دا، ژوه‌شانین دەستەیا بلند یا بنگه‌هی لالش، چاپا ئیککی، چاپخانه‌یا هاوار، دهوك 2016، ل116 – 161.

14- بنیره :خه‌لیل جندی ره‌شو: پەرن ژ ئەده‌بی دینی ئیژدیان ،چاپادووی، ده‌زگه‌هی سپیژ دهوك، چاپخانه‌جه‌م، تورکیا 2013، ل90.

15- ب درێژی بنیره: کوفان ريسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه دقه‌ولین ئیژدیان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی، ل54.

16- شه‌مو قاسم که‌لو و بین دن: پەره‌ردا ئیژدیاتی، پولا دوازدی ناماده‌یی، ل74.

17- خه‌لیل جندی ره‌شو: پەرن ژ ئەده‌بی دینی ئیژدیان، ل99.

18- ريسان حه‌سه‌ن: گرنگیا قه‌ولان دئیزدیاتی دا، گوڤارا لالش، ژماره‌24، دهوك، ئایار، 2006، ل68.

19- سه‌لام ناوحوش: ئیژدیاتی و زمانی ئاین و نه‌ته‌وه‌یی، ل37.

20- خیری بوژانی: شیخ فه‌خری ئادیان ژیان و به‌ره‌م، ژپه‌رتوکا شیخ فه‌خری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیژدیان، فه‌گوه‌استن ژیبیتین لاتینی: صالح جاسم عوسمان، چاپا

هه‌بوونی ئەوین کو ب دەستین ئولدارین به‌رژوه‌ندخوازفه که‌فتینه د ناؤ ئولا مه‌سه‌حیه‌تیدا.

په‌راویز

1- بنیره: ازاد سعید سمو : (2009) الیزیدییه دراسه حول اشکالیه التسمیه، الگبعه الاولی، دار الزمان، دمشق، ص 9 – 10.

2- قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیه و التاريخ و فی الاقوال و الادعیه الایزیدییه، مجله لالش 39، 2013، ص 144.

3- خدری تسلیمان وخه‌لیلی جندی: ئیژدیاتی لبه‌ر روشنایا هنده‌ک تیکستید ئاینی ئیژدی یان، به‌غدا، 1979، ل8-9.

4- قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیه و التاريخ و فی الاقوال و الادعیه الایزیدییه، ص 146 – 147.

5- فرانسواگرافی لؤفا : کوردستان ولاتی خودا، چاپا ئیککی، ل 37.

6- ب درێژی بنیره: کاظم حبیب الیدیان الیزیدییه دیانه قدیمه تقاوم نواب الزمن، ص 36-37 .

﴿- جون گيست: الحياه بين الكورد .. تاريخ الایزدین ، ترجمه: عماد جمیل مزوری، الگبعه الاولی، دار سبیریز، مگبعه وزاره الترییه، اربیل﴾، ص ۱۰۰.

8- کوفان ريسان حه‌سه‌ن: هزر و فه‌لسه‌فه دقه‌ولین ئیژدی یان دا و کارتیکرنا وان لسه‌ر هوزانا که‌فن و نوی یا کوردی ب نمونه‌یین (جزیری، خانی، جگه‌رخوین و تیریز) نامه‌یا ماسته‌ری بو فاکولتی زانستین مروفايه‌تی – زانکویا زاخو، 2013، ل41.

9- شه‌مو قاسم دانانی: چه‌ند تیکستین پیروژ بین ئولا ئیژدیان، به‌رگی ئیککی، ل449.

10- عه‌سه‌که‌ری بویک: شیخ فه‌خری ئادیان و ئەده‌با ئیژدیان یا سه‌د سالین (11-13) ان، ژپه‌رتوکا شیخ فه‌خری ئادیان فه‌یله‌سوف و خاسی ئولا ئیژدیان، فه‌گوه‌استن ژیبیتین

- ئیککی، ژووشانیین بلند دەستەیا بنگەهی لالشی، دهوك، 2011، 257ل.
- 21- ریزان شقان، هیومانیزم دەوزانا نوی یا کوردی دا، چاپا ئیککی، ژووشانیین ریفەبەریا چاپ و بەلافکرئی – دهوك، چاپخانەیا هەوار، دهوك 2012 ل 20.
- 22- موحسین ئەحمەد عومەر: فەرەهنگی ئەدەبی، چاپی یەكەم، وەشانی رەخەنی چاودێر، چاپخانەیی حەمدی، سلیمانی، 2012، ل 289.
- 23- هەمان ژێدەر: ل 289.
- 24- هەمان ژێدەر ل 290.
- 25- پوکنەر ب. تراویک: میژووی ئەدەبیاتی جیهان، و: حەمە کریم عارف، بەرگی دووهم، چاپی یەكەم، چاپخانەیی خانە، دهوك، 2008، ل 3.
- 26- ریزان شقان، هیومانیزم دەوزانا نوی یا کوردی دا، ل 23.
- 27- زارووی ئەدەبی: نامادە کردنی لیژنەیی ئەدەب لە کوری زانیاری کوردستان، چاپی یەكەم، بلاوکراوی کوری زانیاری کوردستان، چاپخانەیی وەزارەتی پەرورەدە، هەولێر 2006، 87ل.
- 28- موحسین ئەحمەد عومەر: فەرەهنگی ئەدەبی، ل 289.
- 29- أندریه لالاند، موسوعه لالاند الفللسفیه، ت:خلیل أحمد خلیل، المجلد2، منشورات عویدات، بیروت، ط1، 1996، ص569.
- 30- ریزان شقان، هیومانیزم دەوزانا نوی یا کوردی دا، ل 29.
- 31- هاشم سالخ، سەرەتایەك دەبارەیی رۆشنگەری ئەوروپی، وەر: شوان ئەحمەد، چاپ و بلاوکردنەوی چاپخانەیی رەنج، چ1، سلیمانی، 2007، ل 80.
- 32- پوکنەر ب. تراویک: میژووی ئەدەبیاتی جیهان، و: حەمە کریم عارف، ل 4.
- 33- موحسین ئەحمەد عومەر: فەرەهنگی ئەدەبی، ل 290.
- 34- سارا فلۆوهرز: چاکسازی ئایینی، و: هەزار رەحیمی، چاپی یەكەم، دەزگای توێژینەوی و بلاوکردنەوی موکریانی، چاپخانەیی خانە، دهوك، ل 15 – 16.
- *- کە هەردووکیان بە لایەنگرانی پەرش و خروشی بەرەمی کلاسیکی کون و هیومانیزم دەژمێردران، شعری لیرکی پتارک، کورتە چیرۆکە و پەخشانی و چیرۆکە شیعرییە درێژکانی بوکاجوو بوون بەسرمەشقی شیوازیك لە سەرنسەری ئەورپا. بو زانیاریین زێدەرتر ل سەر کەسایەتی و بەهەمی وان بنیرە: پوکنەر ب. تراویک: میژووی ئەدەبیاتی جیهان، و: حەمە کریم عارف، بەرگی دووهم، چاپی یەكەم، چاپخانەیی خانە، دهوك، 2008، ل 7 – 21.
- 35- پوکنەر ب. تراویک: میژووی ئەدەبیاتی جیهان، و: حەمە کریم عارف، بەرگی دووهم، چاپی یەكەم، چاپخانەیی خانە، دهوك، 2008، ل 3.
- 36- ل سەر ئەگەر و ریزان و ناراستە و پینکەتە و تاییەتمەندیین هەر قوناغەکا هیومانیزمی بنیرە: ریزان شقان هیومانیزم دەوزانا نوی یا کوردی دا، ل 20 – 132.
- 37- مو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص 81.
- 38- کارین ارمسترونغ: الله و الانسان (على امتداد 4000 سنة من ابراهيم الخليل حتى العصر الحاضر) الطبعة الاولى 1996، دار الحصاد للنشر و التوزيع، دمشق، ص 259.
- 39- بنیرە: ریزان شقان، هیومانیزم دەوزانا نوی یا کوردی دا، ل 58 – 88.
- 40- خوزە گالیندۆ – هیکتۆر زاگال: فەلسەفەیی ئەخلاق، و: سەعید کاککی، بەرپۆه بەرایەتی چاپخانەیی رۆشەنبیری – هەولێر، 2013، ل 63.
- 41- بو زانیاریین زێدەترینیرە: نەجم ئەلوهنی: ئایینی ئیزیدی لەنیوان چەند جەمسەری و بروای یەکتاپەرستیدا، لیکولینوویەکی میژووی کومەلایەتی، چاپی یەكەم، چاپخانەیی زانکوی سەلاحەددین، هەولێر، 2009 ل 53 – 59. سعید خدیو: سیاسەتا دەولەتا عوسمانی بەرامبەر کوردین ئیزیدی

- 41 . 54- شه مو قاسم دنانی: هه مان ژیدەر، بەرگی دووی، ل 34 و
- 42- خیری شنگالی: ئایینه ئیزدی هه میسه ناشتی خوازه، گوفارا مهحفه، ژماره 8، چاپخانه هاوار، دهوك 2012، ل 30.
- 43- عزالدین سلیم باقسی: مه رگه، الایزیدیه الاصل، التسمیه، المفاهیم، الطقوس، المراسیم والنصوص الدینییه، الطبعة الاولى، مطبعة خهبات، دهوك، 2003 ص 380.
- 44- شه مو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی ئیککی، ل 53.
- 45- شیخ عەلو خەلف: قەولی مشتاقی سی بۆربوم، گوفارالالش، ژماره 11، دهوك، تهباخا 1999. ل 138.
- 46- خیری بوزانی: قەولی پەدشای، گوفارالالش، ژماره 8، ل 111.
- 47- شیخ عەلو خەلف: قەولی مشتاقی سی بۆربوم، ل 144.
- ** ژبو خواندنا تهمامیا قەولی ناخهه تی بنیره: عزالدین سلیم باقسی: مه رگه، ل 355-359 .
- 48- خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لبه ر روشنایا هندهك تیکستید ئیزدیا، ل 86.
- 49- د. ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في فلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، ص 31.
- 50- شهرو ابراهیم كشتو: قەولی نهفسی، گوفارا لالش، ژماره 20، دهوك، چریا ئیککی 2003، ل 198.
- 51- د ئیزدیاتییدا كه سین ئولدا ر و ده رویش و زانایین ئولا ئیزدیان و هه ر كه سه کی بقیت ژ خه لکی گشتی، چل روژا ب روژی دین، دبیزنه وان (چله گر) روژا داوی ژ ههرد چلان دبتنه چه ژن. بنیره: ریسان هه سه ن : ئیزدیاتی دمه م وزینا خانی دا، چاپا ئیککی ژوه شانین بنگه هی لالش بی روشنیری و کومه لایه تی، چاپخانه خهبات، دهوك، 2004. ل 75.
- 52- شه مو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی ئیککی، ل 422-423.
- 53- هه مان ژیدەر: بەرگی دووی، ل 34.
- ** - شه مسانی و ئادانی دوو چقن ژ چینا شیخان. ب دریزی ل سه ر ئه وان هه ردوو چقین شیخان و ئه و هه فرکیا دناقه بیه نا ئه واندا په دابوو ل سه ر بنه مایی گورانکاریین ئولی، بنیره: به ده ل فه قیر حه جی: هه فرکیا شه مسانی و ئادانی و قاتانی لسه ر میراتیا ئیزدیان، گوفارا لالش، ژماره 22، دهوك، نیسان، 2005، ل 72-88 . عزالدین سلیم باقسی: مه رگه، ص 113-128. شمو قاسم دنانی: مشاهیر من الكورد الایزیدین، الطبعة الاولى، من منشورات مرکز لالش الثقافی و الاجتماعی، مطبعة خبات، دهوك، 2005، ل 35-36.
- 57- خدری سلیمان و خه لیلی جندی: ئیزدیاتی لبه ر روشنایا هندهك تیکستید ئاینی ئیزدی یان، چاپخانه ی کوری زانیاری کورد، به غدا، 1979، ل 123-126.
- 58- شه مو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی دووی، ل 43.
- 59- شه مو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی دووی، ل 43.
- 60- شه مو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی ئیککی، ل 310.
- 61-Şêx 'eluxelf: qewlêbedîlaxedara, govaralalş jimare 14 , dihok, kanûna êkê, 2000 L. 189
- 62- خیری بوزانی: قەولی شه قه سه ری، گوفارالالش، ژماره 8، ل 123.
- 63- عدنان خیرافای: قەولی سه بری: گوفارا لالش، ژماره 36، دهوك، 2012 ل 45-47.
- 64- خیری بوزانی: قەولی شه قه سه ری، گوفارا لالش، ژماره 8، دهوك، 1997، ل 127.

- 65- شەمو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی ئیککی، ل 235.
- 66- خەلیل جندی رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزدیان، ل 235.
- 67- شو قاسم: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان بەرگی ئیککی ل 348.
- 68- ب دریزی بێرە کوفان ريسان حەسەن و علی جوقی عیدو: رولێ ژنا ئیزدی دبوارین جفاکی و ئەدەبیاتا دینی ئیزدیاند، گوفارا زانکویا دهوك پەربەندا 19 ژمارە 1 (زانستین مروفاپەتی و کومەلناسی)، 2016، ل 181-193.
- 69- شەمو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی دوی. ل 31.
- 70- هەمان ژێدەر. ل 31.
- 71- شەمو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی دوی، ل 259.
- 72- خەلیل جندی رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزدیان، ل 623.
- 73- بو زانینا ناڤین هەموو خودانین ئیزدیان و کاری ئەوان، بێرە: د. خلیل جندی: نحو معرفه حقیقه الدبانه الایزیدیه، ص 26-28.
- 74- شەمو قاسم دنانی: هەمان ژێدەر، بەرگی دووی. ل 42.
- 75- شەمو قاسم دنانی: هەمان ژێدەر، بەرگی ئیککی. ل 401.
- 76- مشور شەمو: قەولێ سلافیت مەلکی کەریم، گوفارا لالاش ژمارە 11، دهوك 1999، ل 135.
- 77- خەلیل جندی رەشو: پەرن ژ ئەدەبی دینی ئیزدیان، ل 612.
- 78- شەمو قاسم دنانی: چەند تیکستین پیروژ یین ئولا ئیزدیان، بەرگی ئیککی. ل 466.
- ژێدەر
ئیک: پەرتوک: أ- ب زمانی کوردی:

-أندرية لالاند: موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل حمد خليل، المجلد 2، منشورات عويدات، بيروت، ط 1، 1996.

- خليل جندي: نحو معرفة حقيقة الديانة الايزيدية، الطبعة الاولى منشورات رابوون، اوبسالا، سويد، 1998. -جون طيست: الحياة بين الكورد .. تاريخ الايزدين، ترجمة: عماد جميل مزوري، الطبعة الاولى، دار سيريز، مطبعة وزارة التربية، اربيل 2005.

□ شمو قاسم دناني: مشاهير من الكورد الايزدين، الطبعة الاولى، من منشورات مركز لالش الثقافي و الاجتماعي، مطبعة خبات، دهوك، 2005.

□ عزالدين سليم باقسري: مةرطة، الايزيدية، الاصل، التسمية، المفاهيم، الطقوس، المراسيم والنصوص الدينية، الطبعة الاولى، مطبعة خبات، دهوك، 2003.

-كاظم حبيب: الايزيدية ديانة قديمة تقاوم نؤائب الزمن، الطبعة الاولى، دار ئاراس للطباعة و النشر، مطبعة وزارة التربية، اربيل، 3003.

-كارين ارمسترونغ: الله والانسان (علي امتداد 4000 سنة من ابراهيم الخليل حتي العصر الحاضر) الطبعة الاولى، دمشق 1996.

-ممو فرحان عثمان: دراسات و مباحث في الفلسفة و ماهية الديانة الايزيدية، تقديم و مراجعة: الاستاذ الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، الطبعة الاولى، من اصدارات مركز الابحاث العلمية و الدراسات الكوردية - جامعة دهوك، 2013.

دوو: گوتار و فه كولين:

1- گوفار

أ- ب زمانئ كوردئ

-بهدهل فهقير چه جي: هه ثركيا شه مسانين و ئادانين و قاتانين لسهر ميراتيا ئيزديان، گوفارا لالش، ژماره 22، دهوك، نيسان، 2005.

- سعيد خديده: سياسه تا دهوله تا عوسمانئ به رامبه ر كوردين ئيزدي دسه دي نوزئ زايئي دا، چاپا ئيكنئ، چاپخانا هاوار، دهوك 2015.

- شيخ فخرئ ئاديان فهيله سوف و خاسئ ئولا ئيزديان، مالا ئيزديان ئولدنبرگ، فه گوهاستن ژتيپين لاتيني: صالح جاسم عوسمان، چاپا ئيكنئ، بنگه هي لالش، دهوك، 2011.

- شه مؤ قاسم دناني: چه ند تيكستين پيرؤز بين ئولا ئيزديان، بهرگئ ئيكنئ، دووئ ژوه شانين بنگه هي لالش، بين رهوشنبيري و كومه لايه تي، چاپخانه يا هاوار، دهوك، 2013.

- فرانسوا گزائين لؤفا : كوردستان وه لاتي خودا ميژووي بيكه وه ي كوردي، چاپا ئيكنئ.

- كوئان خانكي، هزر و فه لسه فه د ئه دبن دينئ ئيزديان دا، ژوه شانين بنگه هي لالش، چاپا ئيكنئ، چاپخانه يا هاوار، دهوك 2016.

- موحسين ئه حمه د عومه ر: فه ره نكي ئه ده بي، چاپي يه كه م، وه شانئ ره خه ي چاودير، چاپخانه ي چه مدي، سليمانئ، 2012.

- نه جم ئه لوه ني: ئايئي ئيزيدي له نيوان چه ند چه مسه ري و برواي يه كتاپه رستي دا، ليكولينوه يه كي ميژووي كومه لايه تيبه، چاپي يه كه م، چاپخانه ي زانكوي سه لاهه ددين، هه ولير، 2009.

- هاشم صالح، سه ره تايه ك ده رباره ي رؤشنه گه ري ئه وروپي، و: شوان ئه حمه د، چاپي يه كه م، چاپ و بلاو كوردنه وه ي چاپخانه ي رهنج، سليمانئ، 2007.

ب- ب زمانئ عه ره بي:

-ازاد سعيد سمو: الايزيدية دراسة حول اشكالية التسمية، الطبعة الاولى، دار الزمان، دمشق، 2009.

- خیری بوزانی: قەولێ پەدشای، گوڤارالاش، ژمارە 8، دهوك، 1997.
- خیری بوزانی: قەولێ شەقەسەری، گوڤارا لاش، ژمارە 8، دهوك، 1997.
- خیری بوزانی: هەمان ژێدەر.
- خیری شنگالی: ئاینی ئیزدی هەمیشە ناشتی خوازە، گوڤارا مەحفەل، ژمارە 8، چاپخانا هاوار، دهوك 2012.
- رێسان حەسەن: گرنگیا قەولان دئیزدیاتی دا، گوڤارا لاش، ژمارە 24، دهوك، ئایار، 2006.
- سەلام ناوحووش: ئیزدیاتی و زمانی ئاین و نەتەوهیی، گوڤارا لاش، ژمارە 31، دهوك، پاییزا 2010.
- شیخ عەلۆ خەلەف: قەولێ مشتاقی سێ بۆربوم، گوڤارالاش، ژمارە 11، دهوك، تەباخا 1999.
- شەرۆ ابراهیم کشتو: قەولێ نەفسی، گوڤارا لاش، ژمارە 20، دهوك، چریا ئیکتی 2003.
- عدنان خیراقای: قەولێ سەبری: گوڤارا لاش، ژمارە 36، دهوك، 2012.
- کوقان رێسان حەسەن و علی جوقی عیدو: پۆلێ ژنا ئیزدی دبوارین جقاکی و ئەدەبیاتا دینی ئیزدیاند، گوڤارا زانکویا دهوك پەربەندا 19 ژمارە 1 (زانستین مروڤایەتی و کومەلناسی)، 2016.
- مشور شەمو: قەولێ سلاقیت مەلکێ کەریم، گوڤارا لاش ژمارە 11، دهوك 1999.
- ب- لاتینی و عەرەبی
- Şêx 'eluxelf: qewlêbedîlaxedara, ,govaralalş jimare14, , dihok, kanûna êkê,2000 L.18 □
- قاسم میرزا الجندی: ایزی و ایزیدی فی التسمیه و التاريخ و فی الاقوال و الادعیه الایزیدیه، مجله لاش عدد 39، دهوك شتاو 2013.
- سی: نامەیین ئەکادمی:
- کوقان رێسان حەسەن: هزر و فەلسەفە دقەولین ئیزدی یان دا و کارتیکرنا وان لسەر هوزانا کەفن و نوی یا کوردی ب نمونەیین (جزیری، خانی، جگەرخیوین و تیریژ) نامەیا ماستەری بۆ فاکولتی زانستین مروڤایەتی - زانکویا زاخۆ، 2013.

الخلاصة

الانسانية في الاساس جاء في ظل الرسالة المباشرة للدين التي تشجعنا و تحثنا الانسانية، الصداقة المحبة ما بيننا، اي الانسانية، التي جاءت الى الوجود من أجل المباركة وحماية الحياة الانسان و كرامته، بما يعني ان الانسانية قد جاهدت في سبيل تحرير هذه الرسالة الروحية، الانسانية في جوهرها مكمله لرسالة الانسانية للجميع الاديان التي تشجع على التعايش و قبول بعضهم البعض، الانسانية التي توجد ضمن الدين و مسار الحياة الاجتماعية بين الايزديين و التي كتبت في نصوصهم الدينية المقدسة، هي انعكاس جمال الافكار قوانين الطبيعة التي استمدت منها، اي بما يعني ان الايزيدية قد أخذوا محبتهم اتجاه الاخرين من الطبيعة، وعلى ضوء هذا المسار الخاص بالطبيعة تربوا ان طبيعة و وجود جميعنا - الانسانية - هو واحد، لكن بألوان مختلفة. النصوص الدينية الايزيدية - جعلت لانسانية مبدأ للتعامل مع الاخرين، بمعنى ان تكون الانسانية اساسا في رؤيتهما للاخر، حتى يتحرر او يبتعد من الحقد والكراهة، والضعف في النصوص الدينية الايزيدية هناك تأكيد على التعايش، العدالة، الاحترام، وكرامة الانسان - الافراد وتعزيز الاختلافات ، التي جعلت من الانسان الايزيدي ان يفكر بالانسانية فقط في تعامله مع الاخرين.

ABSTRACT

Humanism, in essence, came to existence for that direct religious message that fosters and focuses on human, humanity, and love. This means that humanism attempted to rescue that spiritual message which for the sake of man's dignity, sacredness, and conservation of man's life came to existence. Humanism is the complementarity of the essence and message of all religions regarding co-existence and accepting one another. In the social discourse and life of Ezidies, Humanism is the reflection of beauty and natural laws that are set forth in the holy verses of Ezidies. This is indicative of the fact that Ezidies derive their love for others from nature which means that the nature and essence of all of us is the same. In different ways has humanism been referred to as a fundamental principle for Ezidies and all people in the holy verses of Ezidies in order them to avoid hypocrisy, grudge, and injustice. In summary, Ezidy verses place emphasis on co-existence, justice, respect, man's dignity, elimination of discrimination made on basis of differences in beliefs and ideologies. This has led the Ezidy individual to think merely of Humanism.